

Den Hollantschen Icarvs

Hazard, Cornelius

T'Antwerpen, M. DC. LXIV.

Het VI. Capittel. Of de Heylighen verworpen eere de der Religieuse
aenroepinghe.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71360](https://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbz:466:1-71360)

Antw. Gheen Schrift: Want indien de Schrift da
beveelde, soo souden wy schuldigh zijn/ende verbu
tenisse hebben om 't selve te doen.

En segghen wy anders niet/als/ ghelyck het ghe
oeloost is/ ende goet/ de Heylyghen te aenroepen/
nochtans sonder verbintenis/ alsoo is het inde
goet/ ende gheoeloost sijn betrouwien daer op te
stellen/ nochtans sonder verbintenis: Want wij
de aenroepinghe volghet het vertrouwen. Soo en is het
da niet noodigh/ dat wij diefaengende in de Schrift
eenigh bevel hebben.

Peenius. Men magh selve van Godt niet hopen, ofte be
geren, 't welck by selve in sijn Woort niet heeft te kon
nen ghegheten, dat van hem te hopen, ofte te beges
ren is.

Antw. Ick wilde dit wel bewesen sien up de
Schrifture. Want het te segghen sonder bewijs/ is
by mij soo veel als te swijghen.

HET VI. CAPITTEL.

Of de Heylyghen verworpen de eere
der Religieuse aenroepinghe.

Peenius. Pag. 128.

Welcke eere de Heylyghen, volghens den Reghel, ende
voorschrift des Goddelijken Woorts gheensints aen
nemen, maer diele veel meer verworpen, dien en moetmes
hen niet geven.

Antw. Dat het soo sp: Wat un hoorder?

Peenius. Nu, de eere van de Religieuse aenroepinghe
verworpen de Heylyghen.

Antw. Dat wordt gheloochent.

Peenius. Dat bewisen wy 1. wyt de exemplelen der Heylyghen
doersy by ons hier op aerde noch leefden.

Antw. Ick meynde/ datmen vande lebenden menschen

schén/ nter en mocht argumenteren tot den verstozen
heilighen.

Peenius. Daer en is gheen twijfle aan, of de verstorven
heilighen zijn noch alsoo ghesint teghen Godt, alsse gheweest
zijn hier op aerde noch levende.

Antw. Maer het kan wel gheschieden/dat sp wan-
neerde hier noch leefden / eenighe eere hebben ghes-
weghert upt nedrigheyt/ de welcke sp nu / inden
hemel wensende / aenverden ter oorsaet van hare
weerdighedt / door de welcke sp / so Joannes seght
Ep. 1. c. 3. v. 2. ghelyck zijn aen Christo, te weten in cere
lijckeit nae siele, ende nae lichaem, so den Dorschen By-
bel verstaet N. 12.

Peenius Pag. 129. Actor. 10. 25. Als Cornelius den Hooft-
man voor den Apostel Petro nederviel, en hem wilde aen-
bidden, so heeft hy die eere niet willen toelaeten, maer
den man oprechende seyde hy: Staet op, ick ben oock selve een
mensch: dat is, naedien ick een mensche ben, so bekenne ick
dat dese Goddelijke eere my gheensints toekomt.

Ghy sprecket uwen eghen Bybel N. 24. hier tegen/
want die seght dat Cornelius aen Petro gheen Godde-
lijke eere bewesen heeft: 'Ten is niet ghelooijck seght
uwen Bybel, dat hy Petrum als Godt soud: ghe-eert heb-
ben, maer heeft hem burgherlycke eere bewesen. **Die**
hebbe ick in myn Victorie van Roomen van Pag. 129 tot
132. upt den text selve bewesen. Wat seght ghy nu/
hun ghy't met uwen Bybel, of niet?

Peenius. Actor. 14. 15. Als Paulus en Barnabas verstanden
dat de Lycaonische Priesters henlieden wilden offeren, so ist
dat sy dit weyherden, segghende: Mannen, waerom doet ghy
dese dinghen? wy sijn oock menschen, &c. dat is, men moet
gheen menschen, maer alleen Godt den Schepper van Hemel,
ende van aerde, de eere van offerhande, en Religieuse aenroe-
ringhe gheven.

Antw. Hier op heb ick gheseyt in myn Victorie Pag.
133. ende upt den text selve gherhoont / dat die van
Lycaonen Paulus ende Barnabam hielden voor Goden,
den eersten voor Mercurius, den tweeden voor Jupiter,
in dese qualiteyt / dat is / als Goden wilden sp haer-
zigen met sacrificie: 'Ten volghet dan nter Paulus,
ende

ende Barnabas hebben gheweghert de eere die God alleen toekomt / ergo de afghestorvene Heilighen wegheren eene Religieuse eere/die minder is aldaer Goddelijcke :

Wercut hoe loostlyck men hier de eere van offrande / ende Religieuse aenroepinghe voorstelt als een dinghen : Wy bekennen dat Paulus , ende Barnabas het sacrificie hebben gheweghert:maer wy loochenen dat alle eere sacrificie is / ende houden mede staende / datmen aen den Heilighen/ghen sacrificie mach offeren.

Peenius. Daer en is niet aen te twijfelen , oft de verstorven Heylighen met de ghelucksalige Enghelen in de triompherende Kercke samen ghevoeght, zijn even soo ghe-sint als de Enghelen,

Antw. Vaet ons neinen dat het soo sy.

Peenius , Nu,de Enghelen verwerpen de Goddelijke eere die hen aenghedaen wort. Apoc 19.9. ende Cap 22.8.

Antw. Indien semant haer Goddelijke eere heeft willen bewijzen / sy hebben sert wel gedaen met dit te verwerpen : want die eere en komt haer niet tot.

Du moest uwe slot-reden wesen : Ergo de Heylighen verwerpen mede de Goddelijke eere / die haer aenghedaen wozdt: dat stemme ict wederom heel en gantsch toe : soa moest gy dan boorder tegen my argumentere aldus. Maer alle Religieuse eere,oste aenroepinghe is Goddelijke eere. Ergo de Heyligen verwerpen alle Religieuse eere, oste aenroepinghe. Dat loothene ict heel / ende gantsch : Want ghy supposeert gheburevigh / dat het alreede van u bewesen is / dat alle Religieuse eere, Goddelijk is, eude dat alle aenroepinghe ware aen-biddinghe is : maer hoe verre dat dit noch van hups is / blijcket klaer igt alle mijne vooygeende weder-legghinghen van uwe Schriften plaezen.

Hazart Pag. 131. Vengaende de eere die Cornelius aen Petro beweeg / en is niet Goddelijk ghewest/ maer alleen Burgherlijck / ende is van Petro gheweghert igt modestie.

Peenius Pag 130. Dat Cornelius ghemeent heeft, dat in

Petro jet Goddelijckx was kan driesins verstaen worden : of dat hy gheoordeelt heeft , dat Petrus van naturen Godt was : ofte dat hy Gods Ghesante was, ende een Goddelijke bedieninghe hadde : ofte dat hem Goddelijke eere toequam.

Antw. Wat wilt ghp honden van dry ?

Peenius. Het eerste en is gheensins waerschijnelijck : want Cornelius wiste dat'er maer een ware Gode van nature was: Ende hy hadde vanden Enghel gheleert , dat Petrus gheen Godt en was, maer Godts dienst-knecht, en Ghesant.

Antw. Menghesien dat ghp dit eerste verwerpt / wat seght ghp dan van het tweede ?

Peenius. In het tweede, en soude Cornelius niet ghe-
dwacht hebben ; ende volghens dien niet te recht sijn be-
straf gheweest.

Antw. Soo moet het dan uptkomen op't derde.

Peenius. 'Tis soo, want hier in heeft Cornelius ghdwacht,
dat hy meynde dat Petro van weghen sijne Goddelijke bedie-
ninghe, oock Goddelijke eere toequam.

Antw. Opt kracht dan van dese meeninghe moet
volghen / dat Cornelius aen Petro. Goddelijke eere
bewesen heeft : Hoe sult ghp't nu maecken met u-
wen Bybel, die reghel-recht conctarie leert / seg-
ghende : 'Ten is niet ghelooijck , dat Cornelius Petrum
als Godt soude ghe-eert hebben ? Iae voeghert expresse-
lijck by / dat de eere / die Cornelius aen Petro bewe-
sen heeft / eene Burghelijcke eerbiedinghe gheweest is:
Hier moet ghp dan / ofte uwen Bybel versaecken / en-
de segghen dat hy ghesaelt heeft / ofte soo niet/ soo
moet ghp dan/teghen uim' epghen seggen/ bekeunen
dat Cornelius , niet een Goddelijke maet Burghelijcke
eerbiedinghe aen Petro bewesen heeft. Hier moet ghp
een van tweeken kiesen.

Peenius Pag. 131. Ghelyck Cornelius meynde dat Petro
van weghen sijne Goddelijke bedieninghe, Goddelijke eere
toequam, soo segghen die selfde die van't Pauldom van den
verstorven Heylighen.

Antw. Dit is timmerg opentlyck ghelogen dat
die van het Pauldom segghen / dat aen den ver-
storven Heylighen Goddelijke eere toekomt. dat
schryst

126 Den Hollandischen
schryft ghp-lieden haer valscheleys toe.

Peenius. Dat *Petrus* niet en heeft willen aen-nemen de Goddelijke eere, die hem van *Cornelius* op gedraghen wien, en is slechts niet sijne modestie.

Antw. *Wien* Bybel seght / dat *Cornelius* aen *Petrus* gheen Goddelijke eere heeft op-ghedraghen; ter ghp dan voort-gaet in uwe eghen Concepten / so moet ghp ons eerst segghen / wat ghp vounist van uwen Bybel, of hp ghefaelt heeft / of niet.

Peenius. Dat *Petrus* niet en heeft willen aen-nemen de Goddelijke eere is veel min toe te schrijven aen een verleerde, als de *Hypocrische* nedrigheyt.

Antw. *T*en is niet te dencken dat *Petrus* den Hypocrit soude ghespeelt hebben / maar men kan wel oodtmoedigh zyn / al-hoc-wel men den Hypocrit niet en speelt; ende als *Petrus* oock eene Burghelijcke eer-biedinghe, (ghelyck uwen Bybel die noemt) wop gherde aen te nemen / hp kost dat wel doen op oodtmoedigheyt sonder Hypocrisie, ofte ghebeugt heypdt.

Peenius. Indien *Cornelius* slechts een burghelijcke, ende uyt-wendiche eere *Petro* toeghebracht hadde, ghelyck *Cornelius* seght, den Apostel en soude die gheensins gheweyghert hebben.

Antw. *B*estrijdt eerst uwen engen Bybel, eer ghp op my neemt / ende vraeght van hem/ hoe het comt/ dat *Petrus* de eere gheweighert heeft die hem *Cornelius* toeghbracht / aenghesien dat het erne burghelijcke eer-biedinghe was? Ich hebbe ghespdt dat hy dit ghe daen heeft op oodtmoedigheyt, sebaerheit, ofte belectheydt. *Vraeght* nu van uwen Bybel of er eenighe andere oorsake is.

Peenius. *Petrus* en was niet ghewoon de streken van een courtisaen, ende hovelingh te ghebruycken.

Antw. *O* scherpsinnighen vrouw! als osten niet oodtmoedigh, of sebaer kost wesen / sonder de sieren te ghebruycken van eenen courtisaen / ofte hovelingh.

Peenius. Hoedanigh een eere, ende dienst *Cornelius* aen *Petro* heeft wilien gheven, wort openlijck afgenoemt.

de woorden des Apostels, seggheude: *Staet op, ick ben oock
sire en mensch: Soodanigh een eere heeft hy hem dan ghe-
geven, die meerder was dan een menschelijcke, die een
mensch niet toe quam, en om dat hyse aan een mensche gaf,
te recht is bestraft gheworden: maer soodanighe eene eere
en is gheene uyt-wendige eerbiedigheyt, maer een Godde-
lijke eere.*

Antw. *Hoedanigh een eere ende dienst Cornelius aan
Petro heeft willen gheven / wordt openlijck afghe-
nomen uyt uwien eyghen Bybel, segghende / dat het
een burgherlycke eerbiedinghe, ende gheen Goddelijke
gheweest is. Indien dan de woorden des Apostels
soo claeer zijn / dat Cornelius aan Petro Goddelijke
eere bewesen heeft/ soo bekent dan / dat uwien Bybel
in sijne bemerckinghen / openlijck strijdt teghen de
klare woorden des Apostels/ ende ghy teghen uwien
eyghen Bybel.*

*Ik houd'et van niet de bemerckinghe van uwien
Bybel, ende segghe / dat de eere / die Cornelius aan
Petro bewesen heeft een burgherlycke eere ghetweest is/
ende niet Goddelijk, oversulckx en doet niet ghe-
heele weder-legghinghe niet te propooste: want
hier moet bewesen worden / dat Petrus een Godde-
lijke eere heeft gheweyghert / en dat de eere / die
wy den verstozen Heilighen aendoen/Goddelijk is/
om hier uyt te beslygten/ dat ghelyck Petrus een God-
delijke eere gheweyghert heeft / alsoo oock de Heil-
ighen doen: maer nu en sie ick niet hoe ghy dit ar-
gument maken kont sonder te strijden teghen de be-
merckinghen van uwien Bybel.*

*Ik weet wel / dat uwien Bybel daer hy voeght /
dat de eere die Cornelius aan Petro toelachet/ eenighen
schijn hadde van Goddelijke eere: Maer behalven/ dat
dit even-wel blyft / dat die eere in haer selven bur-
gherlyck was / ende niet Goddelijk, soo hebbe ick
daer-en-horen in myn Victoria Pag. 130. uyt bes-
chepden Schrifstueren bewesen / dat dese eerbiedi-
nghe van Cornelius, oock self gheenen schijn
hadde van Goddelijke eere, hier en heeft Peenius den
dag niet dooz ghesten / ende daerom heeft hy /
my-*

myne bewijzen willens / en wetens overghesagen

Hu / naer al dit / laet ons noch veruen dat Con-
clus aen Petro heeft willen bewijzen goddelijcke mit-
soo en ist nter wonder dat Petrus de selve verworpen
heeft ; alsoo souden de Heilighen mede de selve ver-
werpen / indien wy haer die opdroeghen.

Hazard pag. 133. Actor. 14. Heeft Paulus niet recht die
eere van hem gheweert / want de offerhande is een
dienst / die Godt alleen toekomt.

Peenius pag. 132. Ghelyck de off. hande, alsoo oock de
eere der religieuse aenroepinghe komt Godt alleen toe, et
wille het beyde een dienst is tot het eerste ghebodt dat wi
behoorende.

Antw. Ick vereysche bewijs hier van/upt Schrif-
tuere.

Peenius: De religieuse aenroepinghe , ende dancksgo-
ghe wert in de Schrift ghenoemt , een inwendiche , ende
gheestelijcke offerhande Psal. 50. 14. &c.

Antw. Wat ist nu ?

Peenius. By al dien dan de daet van de lichaemelijcke, ende
uytwendiche offerhande Godt alleen toekomt , soo mede
oock de daet van gheestelijcke offerhande.

Antw. 'Ten volghet niet : alhoewel de Schrifttutt
de lichaemelijcke offerhande/ oock inwendiche, en ge-
stelijck noemt / ghelyck sy inder daet is / hier up en
volghet niet dat alle inwendiche / ende gheestelijcke
aenroepinghe / of ghebeden / een waere offerhande
sijn die Godt alleen toekomen : Gheerne lichaemelijcke
offerhande dan en kan wel bestaen ten sy darse/ so-
men inwendiche, en gheestelijck is ; maer ver kan wel
inwendiche, en gheestelijck sijn/ al-hoe-wel het daerom
gheene ware offerhande en is.

Peenius. Augustinus Lib. 10. de Civit. Cap. 19. hout in e-
ven ghelycken sin , de religieuse aenroepinghe , ende de
offerhande?

Antw. Dat en kan ick by hem op dese plaatse niet
vinden / maer lese daer alleenlyck / dat hy bewijs
dat de lichaemelijcke of sichtbaere sacrificien den waeren
Godt alleen toekomen/ ende dat de selve/ reecken
sijn van ons suyver ghemoet, ende goeden wille, gelijc
omt

onse woorden teeken en sijn vande laken , oversulckig
ghelyck de laken en woorden , niet een dinghen en is /
soo moet men dan uyt Augustino beslypten / dat de re-
ligieuse aenroepinghe ende offerhande mede uiter een
dinghen en is .

Peenius . Het heeft de selve gheleghentheydt met een be-
lofte , als met een offerhande , ghelyck dat bekent is : Nu die
van 't Pausdom doen beloften aan den Heylighen , soo bren-
ghen sy dan den Heylighen toe , eene eere , die in ghelycken
graet staet met de offerhande .

Antw . Waer staet dat gheschreven / dat het de selfde
gheleghentheydt heeft met een belofte , als met een uytwen-
dighe , ofte lichaemelijcke offerhande ? Wp verepschen
hier wederom bewijg ?

Daerenboven wie sach opt soo eene maniere van
disputeren : Want van de lichaemelijcke offerhande
loopr ghy tot de aenroepinghe , van de aenroepinghe /
tot de beloften , ende ghy lach alleg onbewesen .

Peenius . Bellarmius lib . 1 . de Sanct . beatit . Cap . 3 . § . Ter-
tia , schrijft , dat alle uytwendighe daeden der aenbiddinghe , zijn
alle aenbiddinghe ghemeyn , dat is van Latria , dulia , ende borg h . r .
lycke eere , uytgenomen de offerhande , en 't ghene daer toe gebrachte
Worde , de tempelen , Altaren ende Priesters , want desen dienst der
offerhande heeft Godt ghewilt , dat hem alleen soude ghegeven wor-
den . Nu die van 't Pausdom rechten op , voor den Heylighen
soordanighe daden der aenbiddinghe , de welcke Godt ghe-
wilt heeft dat hem alleen sullen ghegeven worden .

Antw . Ghy moet goet maercken dat wyp tempe-
len / ende Altaeren oprechten / om op de selve / Sacri-
stie te doen aan de Heylighen , dat en zyt ghy niet
machtig te doen ; soo blyve ik daer by / met Bellar-
mino , dat de tempelen / ende Altaeren epghentlijck
opgherechte woorden / om Sacrifacie te doen aan
Godt ; maer dit en belet niet / dat men voor de selve
altaaren enighen Heilighen mach aenroepen / Welc-
hers Heiliquien op / ofte onder den selven Altaer be-
rusten (ghelyck den H . Hieronymus Ep . contra vigilantie
oock seght r'zijnen tyde gheschiedt te zijn) ende alsoo
hau men segghen dat den Altaer opgherecht is voor
den Heilighen / dat is / voor syne Heiliquien / maer
ghenue

gheeuwing niet / om aen den Heylighen Sacrifisie
offeren/ want dit/ segghen wyp komt Godt ALLEEN
toe.

Peenius. De Paus-ghesinde loopen met hare prediche
aen, teghen dese woorden Augustini lib. 10. de Civit. Cap. 2.
van Hazart gheciteert: Sy en begheieren niet dat wy aen haer
sacrificie doen, maar wel aendien, den Welcken sy weten, dat ons
ons een sacrificie syn: ?twelck hy ghesproken heeft van de en-
ghelen , ende Corn. Hazart appliceert het oock op den
Heylighen.

Antw. Ten eersten, dat ick dit applicere op onse
Heylighen/ alhoewel Augustinus spreekt vande enghelen/ daer en kont ghy niet teghen segghen / dat wylle
ghy bekent pag. 129. dat de verstorven Heylighen in de
triompherende Kerk even soo ghesint sijn als de Enghelen,
soo mach ick dan / op uw' epghen fondament sten
uende/wel appliceren aen de Heylighen / ?tghem
Augustinus seght van de Enghelen.

Ten tweeden, ?Tis oawaerachtigh dat wyp mer on-
se practijcke loopen teghen de woorden Augustinus
want wyp spreken als hy doet/ te weten / dat de Hey-
lighen / oeste de enghelen niet en begheieren dat wy aen
haer sacrificie doen, ende dat legghen wyp oock in pra-
tijcke/ want die belijgt ons / de ghene die seght dat
wyp opt aen de Heylighen/ oeste de Enghelen/ hebben
sacrificie gheaffert.

Peenius. Indien de Heylighen niet en begheieren ; dat wy
aen haer Sacrificie doen, soo doen sy qualijk die de selve ac-
bidden, ?twelck een soorte van sacrificie is.

Antw. Ghy seght seer wel dat de aenbiddinge ten
soorte van sacrificie is: Soo bekent ghy dan / dat er
verschepden soorten van sacrificien sijn / dat segghen
wyp mede/ want daer is een sacrificie/ dat Godt al-
leen toekomt/ en niemand anders/ dat is het uwend-
digh sacrificie / wesende een reeken / soo Augustinus
spreckt van het inwendigh: soodanich een sacrificie
sijfer gheweest in alle de Wetten: in de Wet vande na-
ture, namelijck het opzaeghen van de vruchten der
aerden ende van beesten: In de gheschreven wet, het
opsofferen van vruchten / beesten &c. Inde wet die
ghenade

ghenade, het oposseren des lichaems Jesu Christi, ende
aen den kruyce/ende in de Misse? dese sacrificien en
machinen sonder Sacriflegie niet opdraghen aen ee-
nigh schepsel/ om dat men hier mede betuught/ dat
Godt heer eude Meester is van alle schepelen/ofte
den Vader van alle ghenaden / ende hier in bestaet
de waerachtrige aenbiddinghe dse Godt alleen toe-
komt: Naer dit /sijn de ghebeden,dancklegghingen &c.
de welcke op een sekere maniere offerhande mogen
ghenoemt warden / om dat sy ghe-offert warden/
maer oneghelyck/ ende dese en komen Godt uiter
alleen toe/ maer moghen oock wel ghebruyckt wor-
den ten opichte van schepelen.

Peenius, Hazart speelt met dese woorden Augustini lib. 8.
de Civit. Cap. 27. Wie heeft oyt &c. hooren segghen, Petre, of
Paule, ick offere u sacrificie: daer dit alle daghen in't Pausdom
ghehoort, ende ghesien wort, datse haer toebrenghen haere
ghebeden, en los-sanghen, 'twelck inder daet niet anders en
is, dan gheestelijcke sacrificien aen haer offeren.

Antw. Waerom en hebt ghy de woorden Augustini,
die immers weynigh waeren/ niet ten vallen voor-
ghestelt / maer eenen &c. daer tuschen ghesineet? Augustinus dan / spreect aldaig: Wie heeft oyt van de
ghelovighen, den Priester staende aen den Altaer, oock die
op theyligh lichaem van een Martelaer, ter cere, ende dienst
Godis ghebouwt was , hooren segghen in sijne ghebeden:
Petre, of Paule, of Cypriane, ick offere u sacrificie? Ster ghy
niet beminde leser waer het vast is dat Peenius dese
woorden gherabyzaecht heeft? hy vreesde / dat sijne
Ghemeente soude konnen dencken; Wel hoe? heest
men ten tyde Augustini Priesters ghebonden/ende au-
taeren/ ende wierdend die Altaeren ghebouwt op de
heylighen Reliquien der Martelaeren, en dede men sacrificie
op die Altaeren aen Godt? dit gheschiedt mede in't
Pausdom / siet nu waer dat het Peenius, niet eenen
&c. moet gaen soeken / om de oprechte waerheydt
aen sijne Ghemeente te verswyghen; ende alsoo en
hebbe ick niet ghespeelt met de woorden Augustini,
maer dat heeft Peenius selve lustigh ghedaen.

Op dat dit dieg te meer noch magh blycken / soo
I 2 segghe

segghen ick dat Augustinus hier handelt tegen de gme
de welcke de Catholijcken beschuldighden / darte de
Martelaeren eerden als Goden ; daerom segt hy
Wy en vieren de Martelaeren niet met goddelijcke eten
Want wy en segghen nopt Petre, of Paule, of Cyprian
ick offere u sacrificie: Wat dan? Alle de diensten, segt hy
van religieuse personen, die toegebracht worden inde plae-
sen der Martelaeren , dienen tot cieraet van hare memorien
dat is te segghen van haere Reliquien, ofte van hore
Kercken, soo als dit woort / inde boecken der stadtis God
hy Augustinus , ende hy Hieronymus contra vigilaniam
hy andere Vaders / seer dichtwils ghenouuen wecht
Augustinus seght voortder. Alle de ghene , die hare spij-
schen tot de plaezen der Martelaeren ,welck vande best
Christenen niet en gheschiet, ende in'tmeestendeel vande wie-
relt en is soodanighe ghewoonte niet, nochtans alle deghen
die dit doen, als sy haere spijsen hebben by-gheset, zy bidden
ende draghense wech om te eten, ofte de selve uyt te deylen
aan de behoeftighen, zy willen dat de selve spijsen daer ghe-
hey light worden, door de verdiensten der Martelaeren, in den
naeme vanden Heere der Martelaeren Nu dat dit gheen sac-
ficien der Martelaeren zijn, weet wel de ghene, aen den wels-
ken kenbaer is het sacrificie der Christenen 'welck aldaer aet
Godt wort gheoffert.

Merkt / dat Augustinus hier onderscheidt maect
tusschen verscheden diensten , die 'tsynen ijde ghe-
schieden in de plaezen der Martelaeren / welcke
diensten hy seght te welen van Religieuse personen, on-
der andere stelt hy het toe brenghen der spijsen / hu-
welck hy niet en impoobeert / al-hoe-wel hy seght
dat dit niet ghedaen wierbt van de beste Christenen
maer ter contraraten / hy defendeert het/ segghende
dit en zyn gheen Sacrficien voor de Martelaeren ; want
indien hy dit gantschelijck hadden willen impoobe-
ren/de wijle hy hier handelt teghen de Heydenen/ on-
meypnden dat de Martelaeren / dooz soodanighe dien-
sten , van de Catholijcken ghebvert wierden als God-
den / hy en moest niet segghen / Dit en zijn gheene Sac-
ficien voor de Martelaeren , maer hy moest absolutelijc
segghen : Wat beschuldigt ghy lieeden ons in een
salte

sake/die wyp selbe houden voor quaet / ende ongherijmt/ ende gantschelyck verwerpen ? soo en moet ghy-lieden ons van istet opwozpen/dat wyp de Martelaren/ dooz desen dienst erkennen voor Goden; ter conterarie / Augustinus gaet den dienst uplegghen met alle sijne omstandigheden / ende seght / dat de Chystenen baden by de graben/oft in de plaatzen der Martelaren / ende dat sy de spijlen wilden gheheylight hebben door de verdiensten der Martelaren, nochtans inden name Godts. **En voeghster terstont hy:** De gheene, aen den welcken bekent is het eenigh Sacrificie der Christenen, 'twelck in de plaatzen der Martelaren wert gheoffert, die weet oock wel, dat dese diensten, ende ghebeden, die by de graven der Martelaren worden toeghebracht, gheene Sacrificien en zin voor de Martelaren. **Immerg'tis seker/dat** Augustinus toestent eenigh diensten van Religieuse personen, ende ghebeden, **de welcke hy onderschepdt van** het eenigh Sacrificie der Christenen; om aen de Heypden te bewijzen/ dat de Catholijcken t'synnen tyde de Martelaren niet en vierden als Goden. **Blycht** dan upp Augustino, al hoe wel wyp aen den Heyligen tochhenghen ghebeden/ en lof-sanghen / soo langh wyp haer niet op en draghen het eenigh Sacrificie der Christenen; soo langh als onse Priesters, staende aen den Altaer, den welcken oock op't heyligh Lichaem van eenen Martelaer is ghebouwt, niet en segghen Petre, oft Paule, oft Cypriane, ick offere u dit Sacrificie, ('twelck wyp nopt en doen/ noch opt hebben ghedaen) dat/ segghe ick/ wyp aen den Heylighen/ door onse ghebeden/ en lof-sanghen/ en andere diensten/ niet toebrueghen de eere/ die Godt alleen toekomt: Want schoon de ghebeden/ en lof-sanghen onepghenlyck Sacrificien moghen ghenoemt warden/sy en zhu nachtang istet het eenigh Sacrificie der Christenen, nocht dat opperste, ende waerachtigh, ende daghelycks Sacrificie der Kercke (van 'twelcke den selven Augustinus spreect Lib. 10. de Civit. cap. 20.) van't welck de menighvuldige oude Sacrificien reecken waren, ende aen't welcke alle de valsche Sacrificien zyn gheweken, 'twelck Godt alleen toekomt.

Danneer wyp dan Peenius verwijt/ dat ick gespeelt
¶ 3 hebbe

hebbe niet dese woordē Augustini: Wie heeft oyt eenen priester staende aen den Altaer hooren seggen: Petre, oft Paule, oft priane, ick offere u dit Sacrificie, segghende / dat dit alle dinge in't Pausdom ghehoort, ende ghesien wert, om dat s. da Heylichen toebringen hare ghebeden, en lof sangen, 'twelck inder daet niet anders is, dan gheestelijcke Sacrifie aen haer offeren: Wanneer Peenius / seggh' ick / myt vermyt / soo thoont hy dat hy Augustinum, oft ann gelesen en heeft/oft niet en verstaet/want Augustinus (ghelijck blijkt uyt syne woer ghemelde woorden seght hier alleen / dat nopt Priester staende aen den Altaer/aen de Martelaren heeft gheoffert het enig Sacrificie der Christenen, dat is / soo hy s'ch daet noot b'reder verklart / het opperste, ende waerachtig, ende daghelycksche Sacrificie der Kercke: daerom nochtans en verwerp hy de diensten van Religieuse persoone niet/ die i'stinen tyde in de plaeisen der Martelaren tot verctiersel van hare Reliquien/ oft liertken gedaen wierden/ sae oock niet de gebeden, de welke liggen op de verdiensten der Heylichen: Ende soo blijkt Peenius hier wederom overtuugt van leghen/ segghende / dat men alle daghe in't Pausdom hoor segghen: Petre, oft Paule, ick offere u dit Sacrificie: want dat en is nopt hy ons ghehoort gheweest.

Peenius. Op Apoc. 19. ende 22. wort verscheydelyk ghe-exciptieert van die van het Pausdom.

Antw. 'Ten was niet van noode (ghelyck ghy hier doet) hare woorden soo wylloopigh voort te stellen/ ghy kost sien in myn Victoria pag. 118. darret my niet aengheleghen is/ hoe dese plaeise ghenomen wordt want hoe se ghenomen wordt oft niet / ick seggh dat uyt de selve utsig kan gesmeedt worden/ 'twelck strijd teghen het eeran van onse Heylichen.

Peenius pag. 134. Johannes van weghe dien heelijken glants des ghenen, die hem verscheen, ende de groothet des openbaringe, heeft den Enghel willen aenbidden; hier in heeft hy wat menschelijcks begaen, 'twelck den Enghel verbeter, ghevende ghewichtighe redenen van sijn verbodt: Sier dat ghy's niet en doet, ick ben uwre mede-dienst-knecht, amide Godt.

Antw.

Antw. Antwoordt direcreelijck / ende seght oft Joannes hier heeft den Enghel willen toebrenghen de eere / die Godt alleen toekomt / of nietz soo nietz wat is dat menschelijcks geweest / dat Joannes begaen heeft spreekt recht upp: soo jaer: soo heeft den Enghel niet recht Joannem bestraft om dat hy aen een schepsel de eere toedoegegh / die men Godt alleen schuldigh is. Doch dese bestraffinghe en kan niet ballen op ons / de wyle wyp nopt de Heilighen achtervolgh hebben met de eere / die Godt alleen toekomt.

Peenius. De argumenten des Enghels thoonen, dat hy wil, dat gantschelijck alle godlijcke eere van hem aghescheyden.

Antw. Seght my eerst recht upp / of Joannes den Enghel heeft willen achtervolghen met de eere / die Godt alleen toekomt: Seght ghy dat neen? soo en isser gheen swaricheydt: seght ghy dat jae: soo heeft den Enghel niet recht dese eere verworpen / die hem niet toe en quam / ghelyck wyp mede doen ten opschichte van de Heilighen.

Peenius. pag 135. Hier en heeft gheene plaets dit onderscheydt, dat Joannes den Enghel soude bewesen hebben een eere van latria, daer hy hem maer hadde moeten gheven de eere van dulia: want beyde is' t een religieuse, ende godlijcke eere.

Antw. Men disputeren hier van gheen woordē / ik weet wel / dat wyp door dit woordēken dulia, doorgaeng verstaen / reuen dienst / die meerder als menschelijck is / ende minder als Godlijck, doch wyp en zyn aen het enckel woordē niet ghebonden / maer aen de sake sylf: soo nochtang dat wyp het onderscheydt van dese twee woordēken in weerde houden / om dat se Augustinus obre derthien hondert saren en meer heeft ghebruyd Lib. 10. de Civ. cap 1. Wat wilt ghy u hebben / dat Dulia, en Latria of een dinge is / ende dat het bepde een godlijcke eere is? soo is dan Joannes niet recht bestraft gheweest / dat hy godlijcke eere wilde gheven aen eenen Enghel / dat en doen wyp niet ten opschichte vande Heilighen: Wilt ghy hebben / dat Dulia, wat anders zy / als Latria, soo ver-

staen wy daer door / ghelyck ich nu gheseydt hebbe
 Eenen dienst die meerder als menschelyck is, minder als god
 lijk : **Hoo** en moet ghy dan hier niet svelen met me
Hele Woorden : **Een** segghen : De Paus ghesinden bewij-
 sen den dienst van Dulia, aen de Heylighen, ergo sy bewijzen
 haer godlycke eere: **Want** ich sal hier op dadelijck an-
 woorden / om gheene questie te maken van woord-
 keng / indien ghy wilt dat dooz Dulia godlycke eere
 verstaen wort / soo loochene ich dat wy den dienst
 van Dulia bewijzen aen den Heylighen: **Want** indien
 ghy niet Augustino dooz Dulia, wilt verstaen hebben
 eenen minderen dienst als godlycken, soo stemmen wy u
 toe / dat **wy** de Heylighen met den dienst van Dulia
 achtervolghen : **Hier** ghy nu wel / dat **wy** ghe-
 kracht en stellen in de woorden / **wanneer** **wy** de sa-
 ke self kunnen hebben?

En / tot noch toe en wilt ghy niet (soo veel als ich
 kan gissen) dat Joannes aen den Enghel sou'd toege-
 bracht hebben mindere eere als godlycke / soo in **is**
 hier dan tot noch toe niet / 't welcke strijde tegen het
 eer van onse Heylighen / **want** **wy** aen de selve
 gheen godlycke eere bewijzen.

Peenius Pag. 135. Indien het eenighsins gheoorloft is de
 Enghelen aen te bidden, en religieuselijck te eerien, soo en sal
 in't argument des Enghels gheen ghevolgh zijn.

Antw. **Laet ons hoorzen wat ghevolgh den Enghel**
ghemaeckt heeft.

Peenius Namelyck dit : Die gheen Godt en is, moet niet
 religieuselijck ghe-eert worden, oft de eere van de religieuse
 aenbiddinghe comt hem alleen toe, die den waren Godt is.

Antw. **Dat heb ich nu meermael gheloochent/om**
dat wy tot noch toe niet bewesen is/daer gheen ande-
re religieuse aenbiddinghe en is, dan die Godt alleen toe-
comt, oft/ dat alle religieuse aenroepinghe/godlycke
aenbiddinghe is/ dat loochenen wy : bewijst het/
want ich hebbe alle vme Schriften-plaetzen dif-
aengaende/hier boven wederleyst.

Peenius. Joannes soude hebben connen segghen : Hoe-
 wel ghy gheen Godt en zijt, soo zijt ghy nochtans een En-
 ghel Godts, ende derhalven aen te bidden, te weten met eere
 min-

mindere eere der religieuse aenbiddinghe, ende die onder de godlikeke is.

Antw. Indien Joannes soo ghesproken hadde/ende verholghens deu Enghel met soodanigh een mindere eere achtervolghet/buyten twijfel desen Engel en-soude Joannem hier over niet meer bestraf hebben/als die Enghels/ de welcke aen Josue, Balaam, ende Manue zijn verscheuen/ende haer hebben laren eer/ soo als ich in myne Victoria thoone van Pag. 120. tot 129 ende hiernae noch haerder verweiten sal.

Doch soo ghy wilt hebben/dat alle religieuse aen-biddinghe Godt alleen toekomt / ende dat Joannes soodanigh aenbiddinghe aen den Enghel soude be-wesen hebben / wanneer ghy dit sult bewesen heb-ben / dan sal ich segghen dat Joannes hier over ten rechte bestraf is gheweest / het welck niet en soude gheschiedt hebben / indien hy hem mindere eere be-wesen hadde.

Penius. Indien men de Enghelen religieuslyck magh eten, en aenbidden, soo soude volghen dat de dienstknech-ten hare mede-dienst-knechten souden moghen religieuse-lijckeren. De reden is, om dat de Enghelen zijn mede-dienst-knechten. Doch dit ghevolg is ongherijmt, om dieswil dat de religieuse aenbiddinghe niet als van een minder aen een meerder gheschiedt.

Antw. **Dit is een slecht argument :** Want hier wort ghesupponeert / dat onder de dienst-knechten ghen meerder/oft minder kan zijn: **De Secretaris** van een Edelman / is een dienst-knecht / ende de la-quapen oock/ nochtans is den Secretaris meerder als de laquapen/ende wanneer de laquapen aen den Secretaris eere bewyzen/soo bewyft den minderen dienst-knecht eere aen den meerderen. Wy bekennen dan / dat de Enghelen / met de menschen / dienst-knechten Godis zyn / maer alle mensch moet be-kennen dat de Enghelen meerder zyn als de men-schen / wanneer dan de menschen eere bewyzen aen de Enghelen/soo wort hande mindere dienst-knech-ten Godis / eere bewesen aen de meerder. Oft dit nu kan gheschieden/oft gheschiedt onder de Enghelen

len tusschen malkanderen / dat is een ander questi
Want indien gy my wilt toestemmen / dat de Choe
ren der Enghelen den eenen meerder is als den an
deren in weerdighept / ofte nature / ick en sie ghe
swarighept om te segghen dat jae : Doch indien gy
staende wilt houden dat se allegaer ghelyck sijn in
weerdighept / ofte nature / soo sal ick segghen dat
neen ; maar wat sijn dit anders als questiën / die
nergens toe en dienen / als om het verstant te schry
pen?

Hazart. Pag. 118. Ick vraghe of Joannes sich inber
de / dat hy Godt / of Christum voor handen hadde
oft eenen Enghel? Indien hy meynide dat het Godt
was / of Christus, soo en heeft hy niet qualijck kon
nen doen up't kracht van dese meyninghe / neder te
vallen om Godt / ofte Christum t' aenbidden / soo is
hy van te vergeess handen Enghel berispt gewest.

Peenius. Pag. 136. Indien Joannes ghdwaelt heeft inden
Persoon, soo heeft hy ghdwaelt in t' voorwerp der aenbid
dinghe.

Antw. Dat is waer: Maer sek hebbe u gebraeght
of Joannes ghdwaelt heeft metter daet in den Per
soon, ofte voorwerp der aenbiddighe: antwoort direc
telych / jae / ofte neen : soo jae : soo heeft hy dan ghe
meynide dat hy Godt, of Christus voor handen hadde / soo seg
ghie ick dan noch eeng / dat hy niet qualijck en dede
met dien Persoon te eren als Godt / ofte Christus,
die hy metter daet meynde Godt of Christus te we
sen : soo neen: soo heeft hy dan wel geweten / dat het
een Enghel was : vraghe dan / of Joannes dit we
tende / den Enghel heeft aen-ghebeden als Godt, ofte
niet : soo jae : wat ghesont verstant sal die kunnen
aen-nemen / dat Joannes een Apostel / ende soo beche
ven in Heylighept / nochtans soo dwars is gewest/
dat hy een Persoon / die hy wel wist een Enghel te
sijn / heeft nochtans aenghebeden als Godt : heeft hy
den Engel / niet aen-ghebeden als Godt: soo heeft hy
hy hem dan mindere eere bewesen als die Godt als
leen toecomt : seght my nu wat voor eene cere dit
gheweest hy : seght ghy / een burgerlycke / wat quaer / acu

aan eenen Enghel die eere toe te draghen / diemēn oock gheeft aan Coninghen/ ende Princen : seght gheēne Religieuse eere: soo seght ghy dan dat Joannes wel wetende dat het een Enghel was / den selven noch-tang ghe-eert heeft als Godt/ want ghy meynt/ dat alle Religieuse eere, al een dinghen is met de ware aen-biddinge, die Godt alleen toekomt. Wat sult ghy hier maecken? Ick sie dat het sal gaen nae gelwoon-te/ dat is/ dat ghy uopt/ op dese vrage en sult daar-ven antwoorden/ sac/ ofte neen: ofte soo ghy durft/ doet het dan eens metter daet/ ende siet dan het upt-
komen.

Peenius. Indien Joannes ghdwaelt heeft in t'voorwerp der aenbiddinge, soo ist een dwalinglie de Enghelen aen te bidden, want daerom is hy van den Enghel bestraft, om dat hy de Godlycke eere der aenbiddinge heeft willen gheven aen hem, die niet Christus, of den waren Godt was.

Antw. Soo bekent ghy dan dat Joannes wel gewe-ten heeft / dat het noch Christus, noch Godt was/ maer dat het een Enghel was; ende noch aens ghy seght dat hy hem niet Goddelijcke eere heeft aenbe-den: is dit Joannem, soo een verheven / ende Hepligh Apostel niet veroordeelen als Godloog? foep! wat blasphemien sijn dit?

Peenius. Joannes en wort niet slechts daerom bestraft, dat hy ghdwaelt heeft in den Persoon, maer oock om dat hy ghdwaelt heeft in de aenbiddinge.

Antw. Soo is dan Joannes bestraft gheweest om dat hy dwaelde inden persoon: Soo bekent ghy nu dan / dat hy ghdwaelt heeft in den persoon: soo moet ghy dan mede bekennen / dat hy niet en wist/ dat het Enghel was / maer meynde dat het Christus, of Godt was: soo en is hy dan uiter te berispen ghe-
west / om dat hy Godlycke eere beweeg aen eenen persoon / vanden welcken hy niet beter en wist / of t'was Godt / ofte Christus.

Peenius. De Enghel seyde: Siet dat ghy 't niet en doet: Maer wat was dat? Ick viel neder, seght Joannes voor sijne voeten om hem te aenbidden: Soo heeft hy dan in de aenbiddinge selve ghdwaelt namelyck dat hy de eere der aenbiddinge heeft willen

willen gheven aan eenen Enghel, die met hem sprack.

Antw. **H**oo seght ghp nu dan / dat Ioannes wel wist
dat het een Engel was / en / tegen het gene ghp nu
darelyck ghescept heeft / seght ghp dat Ioannes in
persoon niet ghedwaelt en heeft / want t'was niet
ter daet eenen Enghel: macr dat hy gedwaelt heeft
in de Godlycke eere der aenbiddinghe, toe te dragen
aan een Persoon / die hy wel wist / gheenen God
maer eenen Enghel te sijn: Nu vraegh ich wedt
om / hoe ghp Ioannes sult excuseren van Godloos-
heyt / aengestien dat hy willens / en wetens de eere
aan eenen Engel gheghven heeft / die God alleen
toecomt: ofte wel / indien hy dit niet al-willens / en
wetens ghedaen heeft / soo moet dit wesen / ofte om
dat hy den persoon niet en kende / ofte om dat hy
noch soo oner-baren / ende verdupster was van ver-
stant / dat hy niet en wist / datmen de Engelen niet
en mocht achter-holgen met Godlycke eere. Seght
ghp dat syne onwetenheyt quam van weghen van
den persoon die dooz hem front / en die hy niet en
kende? soo moet ghp my dan plat uyt seggen / dooz
wat persoon dat hy hem aensagh / want wat ghp sult
segghen / ghp sult van alle kanten ghebadt wachten.
Seght ghp / dat de onwetenheyt van Ioannes quam
uyt syne on-erwarentheyt / ende verdupster ver-
stant / als niet wetende / datmen aan de Scheppelen
geue Godlycke eere mocht toe-dragen? soo swijgh
ich / want dit is te grof / soo een Apostel, dooz soo in-
nighe Godlycke openbaringhen verlicht / ende een
Godlyck schrijver te ver-oordelen bau soo cene grove
onwetenheyt.

Peenius. **T**is een ydel vrees, dat de Enghel alsoo soude
verschenen sijn, dat hy konde gheacht worden Christus te
sijn: want t'is een ander die Cap. 1. tot Ioannem seght, Ich
ben de eerste, ende de laetste, ende een ander die Cap. 19. ende 21.
verbiet sich te aenbidden.

Antw. **H**oo seght ghp dan / dat desen Enghel aan
Ioannes niet verschenen is: als Christus, verholen
dat hy hem dooz Christus niet en heeft aenghesten
seght my dan waer dooz / seght ghp / dooz cene En-
ghel.

ghel? hoe heest van Joannes ofte soo Godloos ghe-
weest? dat hy willens en wetens / een schepsel heest
toe-ghedraghen Godlycke eere? ofte soo onwetende/
dat hy niet en wist / dat sulchx niet gheschieden en
mocht? seght ghy dan / dat hy hem niet aenghesien
en heest voor een Engel? seght me dan waer voor?
ich en kan niet deneken dat gp semant anders kont
by-brienghen/ als Godt / ofte Christus; indien dit soo
is/ soo komt myn argument wederom/ dat Joannes
niet qualijck gedaen heeft / met eenen persoon God-
lycke eere te bewijzen / die hy metter daet inepude
Godt/ ofte Christus te sijn: **Wat is eenen knoop / die**
alle de **Professoren** van Leyden niet machtigh en sijn
te ondoen/ ten sp met eenen slach daer in te slaen in
het wilt / sonder alle dese mynne voorgaende argu-
menten/ directelijck te beantwoorden; immersg sp
sullen hier noch veel te considereren hebben.

Peenius, Pag. 137. Hazart, seght Joannes heeft wel gedaen,
ende en is niet berispt gheweest vanden Enghel, maer de En-
ghel heeft alleen dese eere gheveyert uyt eerbiedinghe.

Antw. **Wat onwaerachtigh / dat ick dit soo abso-**
lutelijck hebbe voor-ghestelt: ick hebbe dit alleen ge-
sept ex supposito, te weten / hy soo verre Joannes ghe-
weten heeft dat het een Enghel was / ende dat hy
dien-bolgens hem eene eere bewesen heeft/ die infe-
der als Godlyck was / darter gheen reden en kau-
wesen / waerom den Enghel de selbe soude ghelyc-
tert hebben / als uyt eerbiedinge tot Ioannem in den
welcken hy erkende den gheest der propheete / seg-
gende: Ick ben uwe mede dienst knecht, ende van uwe
Broeders de Propheten. Hier toe hadde my occasie ghe-
geven Joannes Calvyn, de welcke seght dat Joannes soo
dwaeg niet geweest is / dat hy aen den Engel soude
toe-ghelachter hebben Godlycke eere. Nu blijft even
wel dat ghy-sterden my directelijck moet antwoor-
denende segghen, of Joannes gheweten heeft dat het een
Engel was, ofte niet: Indien ghy dese vraghe af-slaet/
soo moet uwe ghemeente verblint sijn/ hy soo verre
sp niet en siet / dat ghy verleghen sijt: Indien ghy
den eenen kant hieft / ofte den anderen / soo moet
ghy

ghyp dan mijne argumenten / ende beslypten wede-
leggen / die ick hier van weer-zijs gheslecht hebbe
Maer hier sal het machtigh happeren. De argu-
menten hier uyt Bellarminus ghetrocken sullen w
datelijck hoozen.

Peenius. Pag. 138. Welcke eere wy de gheluck-salige
Enghelen niet moghen gheven , die en moetmen oock den
verstorven Heylighen niet toebranghen, dese eerste, voor-
stellinghe staen die van het Pausdom toe.

Antw. **Dat is waer.**

Peenius. Pag. 138. Alleenlijck meenen de Paus gesinde der
Maria toekomt de eere van Hyperdulia , daer de Enghelen
maer de eere van Dulia toebehoort ? Indien men dan de En-
ghelen niet Religieuslyck mach aenbidden, hoe veel min de
Heylighen, die in de Hemelen sijn, ende onse dingen in tpa-
ticulier niet en weten.

Antw. **Dat de Heylighen onse dinghen in t'pa-
cijlter niet en weten / dat is onwaerachtigh / dat is
niet Religieuslyck en mogen aenbeden worden / in-
dien men dese eere niet en mach toe-schrijven aan de
Enghelen / dat sal ick laten passeren.**

Peenius. Pag. 139. Nu, de Engelen en machmen de eere
der Religieuse aenroepinghe niet gheven.

Antw. **Dat en is tot noch toe niet gheprobedt
en daerom wort het niet recht gheloochent.**

Peenius. Die dienst, ende eere der Enghelen is buyten de
Schrift, sy en heeft gheen woordt Gods.

Antw. **Contrarie bewijse ick in mijne Victoria
Pag. 50. tot 65. daer ick verscheden exemplaren tre-
ke uyt de Schrifture / om te toonen datmen de En-
ghelen ge-eert heeft. Nu / dese bewijsen en sijn van
u noch niet wederlept / soo blijft myn segghen uyt
Schrifture waerachtigh.**

Peenius. Dese dienst gaet teghen de Schrift aen: Want
de Heylige Schrift bevelende den eenighen, ende alleen wan-
ten Godt, den dienst, ende eere der Religieuse aenroepinghe
te gheven , sluyt even daer mede de Enghelen uyt van her
voorwerp der Religieuse aenbiddinghe.

Antw. **Nergens en beveelt de Schrifture datmen
aan Godt ALLEEN, de Religieuse aenroepinghe sou-**

de gheben: **Dit hebbe ick boven met uwe eyghen**
Schriftuer plaetien bewesen.

Peenius. Den Apostel *Coloss. 2. 18*, stelt den dient der Enghelen, onder de verleydende, ende Gode niet behaghende eygen willige diensten.

Den Apostel spreekt van eenen heelen anderen dienst / als onsen dienst der Enghelen is gelick w^p op sijn behoorliche plaetse sullen sien daer ghy dese niet rie toert / ende wederom herhaelt.

Peenius. Inde Enghelen en worden niet gevonden de eygenschappen, die in het voorwerp der Religieuse aenbiddinge vereyght worden.

Antw. **Welke sijn dese eygen-schappen?**

Peenius. Sy en sijn niet alwecende, niet Almachtigh, niet al-om teghenwoordigh.

Antw. **Dat bekennen w^p oock / maer ick hebbe**
boven gheloochent / datmen niemant aentroepen en
mach / dan die alleen die alwecende, almachtigh, ende al-
om teghenwoordigh is. Alhoe-wel dan de Engelen dese
eygen-schappen niet en hebben / soo blijven w^p daer
hy / dase moghen aengheroepen worden / tot alder-
ijt dat ghy ons niet dupdelijcker / ende klaerder
Schrifturen / dan ghy tot noch toe ghedaen hebt /
sult overcupgh hebben.

Peenius. De Enghelen selfs verwerpen de eere der aenbiddinge, die hen aengheboden wort, gelyck wy bewesen hebben uit *Apoc. 19. 9.* ende *Cap. 22. 8.*

Daer en is niet meer apparentie dat ghy dit sout bewesen hebben / alster nu apparentie is / dat den Hemel sal vallen: Want ghy moet eerst directelijck dooz jae / ofte neeu / dese vrage beantwoorden: ofte Joannes gheweten heeft dat het een Engel was die voor hem stont, ofte wel dat hy ghemeent heeft, dat het Godt, ofte Christus was. Want / ick segghe noch eeng/ indien Joannes wel gheweten heeft / dat hy een gheschapen Enghel voor hadde / ende dies niet teghen staende hem eerde als Godt / soo moet ghy segghen dat Joannes is Godloos gheweest: Maer indien hy mepnde dat hy Christum voor hadde / ofte Godt / soo was in conscientie ghehouden / uyt kracht van dese mepninge/

ninghe/rene godlycke erre te bewijzen: Wat sijn
ghp hier op: dese vrage moet ghp nooit staen
beantwoorden / of 't is al te vergeefs van Schijf
re ghepraet.

Peenius. Den dienst der Enghelen is van den Heyden
inghevoert: Plato stelde de Enghelen tot Midde laers tussen
Gode, ende den menschen.

Antw. Plato hield de Enghelen voor mindere Go
den/dat en heeft nogt permanet van de Catholischen
gheseert.

Peenius. pag. 146. Hazart seght pag. 102, dat Paulus ve
doemt de ketterij van Simon den Tooveraer, die welke ge
leert heeft, dat sommighe Enghelen moeten aengeheven
worden als mindere Goden, die een trekt ghelichapen heb
ben, en door de Propheten, en dat men niet en kunde verstaen
den oppersten Godt, dan door dese enghelen.

Antw. *Wit* selsde houde ic noch staende / thom
mp dan contrarie.

Peenius. 'Tis valsche dat Simon de Tooveraer soodanich
yet soude gheleert hebben, ghelyck Baronius Tom. 1. ad a
num 60. §. 17. ghetuyght.

Antw. Hebt ghp dan niet ghelesen pag. 109. in mij
ne Victorie van Roomen. dat ic dit naemelijc te laast
leghe aen de discipelen van Simon Magus? sae dat ic
dit bewijse uyt verschepden *Our vaders*: en hier
komt Peenius roepen (als of hy wat wonderen wulde
segghen) 'Tis valsche dat Simon de Tooveraer soodanigh
dienst der enghelen soude gheleert hebben, maar Baronius
heeft dat liever van Cerinthus te verstaen: Nu verale sta
hem met sijn eghen woorden: Het zy Simon de To
overaer, het zy Cerinthus, het zy dat yemant anders alsoo ge
leert heeft, 't is seker datter soo eenne ketterij gheleert is
ende dat noch ten tijde vanden h. Apostel Paulus, op
welcken tijdt/Cerinthus, ende sijne aenhangher(s) vol
gheng de calculatie van Baronius) geleest hebben. My
segghen dan / dat den Apostel van dese ketterij
sprecket op de plaetse boven hy-ghebracht: Weder
leghet nu eeng mijne bewijzen / die dies-aengaende re
vindue zyn in mijn Victorie van Roomen han pag. 108
tot 114.

Peenius

Peenius. Paulus veroordeelt in'tghemeen den dienst der Enghelen: Indien hy eenighen dienst der Enghelen hadde willen aenprijsen, of toelaten, soo en soude hy die niet simpelijc veroordeelt hebben.

Antw. Is dit een wederlegh van mijne bewijzen? Ich hebbe expresselijck ghehoont / dat Paulus niet en veroordeelt in'tghemeen den dienst der Enghelen.

Ot hebbe ich eerst bewesen upt den tex selve/vaer Paulus seght / dat die dienaers der enghelen / van de welche hy hier spreekt / Het hoofd niet en behielden het welch uwen eyghen Bybel N. 74. van Christo verstaet / die het Hoofd is sijnder Ghemeente, soo dat de sin is / dat sy Christum het Hoofd van de Ghemeente verlieten, om de Enghels te dienen: Blycht dan hier upt / dat Paulus hier spreekt van eenen besonderen dienst der Engelen, die niet den onsen niet ghemeeens heeft.

Ten tweeden, heb ich dit bewesen upt de bemerkingen van uwen Bybel, op dese plaetse.

Owen Bybel beketent 1. N. 70. dat sommighe desen dienst der Enghelen sochten in te voeren in de ghemeynten van Phygien, uyt de Platonische Philosophie, ghelyck eenige oude Schrijvers ghetuyghen: hier op heb ich u voort gheschtelt den H. Augustinus lib. 8. de Civ. C. 12. & seqq. lib. 10, de welche hier ende noch elders gherupght / dat de Platonische Philosophie de enghelen helden voort mindere Goden.

2. Bekent uwen Bybel N. 70, dat dese dienaers der Enghelen / van de welche Paulus hier spreekt / leeven / dat men eerst MOEST gaen tot de Enghelen, cermen by Godt gingh.

Blycht dan / ende upt den Text selve / ende upt de bemerkingen van uwen Bybel, dat den Apostel hier niet en spreekt van den dienst der Enghelen in'tghemeen (soo ghy seght) maer ter contraraten van eenen dienst gelychelyck besonder, ende versopelijck / den welcken niet den onsen niet een hapken ghemeeens heeft: want noch wy en verlaten Christum hier oorsake van de Enghelen / noch wy en houden haer voor mindere Goden, noch wy en leeren niet / dat men eerst MOET by haer gaen, cermen tot Godt gaet. Waer upt ich besloten heb:

B

be

Den Hollandtschen
he/dat dese Schriftnere/hier ter plaatse niet een so-
te proposte en koint. Wat seght ghy op al dit?

Peenius. Wy staen Cor. Hazart toe, dat die van't Pa-
dom daer in niet en beweiren de ketterye, 'tzy van Simon den
Tooveraer, ofte van yemant anders, datse de schepping
der werelt, ende de verlossinghe des menschelijcke gheslachte,
als een werck, ghelyck sy meynden, den Sone Gods onbe-
mijck, nae de wijshe der Platonische, den Enghelen toesche-
ven, nochtans't gene de ketters uyt die valsche opinie, als en
ghevolgh besloten, hebben sy met hen ghemeen.

Antw. **Wat is dit voort een ghevolgh ghewest?**

Peenius. Ghelyck sy den Enghelen daerom dienden, om
daer door hen gheschapen, en salich ghemaect te sijn, was
valschelijck inbeeldeeden: Alsoo ist dat die van't Pausdom, den
enghelen religieuslijck vereeren, aenroepen, om datie staue-
ren, dat vele weldaden door den Enghelen haer toegeha-
arden.

Antw. **Is dit eene ghelyckenisse tuschen ons, ende**
die Platonische ketters / daer de saecke heel contrarie
is. **Die verlieten Christum om de enghels te dienen/** w
niet, die leerden / dat men eerst MOEST tot de Eng-
elen gaen / eer-men tot Godt quam / w^{ij} niet die hie-
den haer voort mindere Goden, w^{ij} niet: **Dit blijcht u**
den text selve / ende uyt de bemerkinghen hau wt
eghen Bybel, so segghe ick dan noch eens / dat Pa-
lus hier niet en spreekt van onsen dienst der Enghe-
len / dat is al dat ick hier moet bewijzen / om te too-
nen / dat dese Schriftnere-plaatse niet en doet teghen-
ong.

Nu/ 'tghene ghy seght van de weldaeden / die w^{ij}
doort de engelen souden ontfanghen / ende haer daer-
om dienen / is dit wederom eene ghelyckenisse stellen
tuschen ons / ende die Platonische ketters? eerst w^{ij}
daerom de enghelen om daer de werelt gheschapen, of
ons verlost hebben, ghelyck die ketters leerden: ghy
bekene dat neen: so is dan onsen dienst gantselijck
ende in alles verscheden / hau den dienst der
Platonische ketteren / want daer de ratio formalis om de
welcke men eenigh werck doet / gantselijck ver-
schepden is / daer moet oock het werck selve gant-
selijck

schelyck verscheden sijn: maer de ratio formalis, om de welcke de Platonische ketters / de Engheien dienden / is gantschelyck verscheden van d'onse; soo is dan haeren dienst / gantschelyck verscheden gheweest van den onsen: Want sy en kosten de Engelen niet erkennen als scheppers, ende salichmakers der wezel, ofte sy moesten haer erkennen / ende dienen als Goden/mits dit werken sijn / die nemaent konnen ryghen sijn als aen de godlycke nature: maer de weldaden / die wy segghen r'oufanghen van den Engelen / sijn soodanigh/ datse oock konnen ghegeven worden van schepselen / dienbolgheng en houden wy de Engelen niet als Goden/ noch en achtervolghen de selve met godlycke eere: soo en isser gheen apparentie van gemeenschap/aengaende den dienst der enghelen, tusschen ons/ ende de Platonische ketters. Soo segghe ich dan wederom/ dat die schriften van den H. Paulus, die dese voornoemde ketters verdoemt/niet een sierken en styt teghen ons.

Peenius. Ghelyck de Platonische, Altaren, ende ghebedeplaetzen ter eeren van den Engelen bouwden, als wy het Synodus van Laodices Theodoretus hoc loco aenteekent, alsoo doet oock de Roomse Kercke; ter eeren van den Engelen, en Heylijken rechtse Kercken, en Altaren op.

Antw. Ich antwoorde wederom/ghelyck ich hier boven ghegaen hebbe / dat wy gheen Altaren op en rechten om op de selve Sacrificien te doen aen den Engelen/vervolgheng niet / om aen de selve toe te draeghen de eere/die Godt alleen toekomt: Dit den de Platonische ketters / soo en is wederom hier geen apparentie van ghelyckenis.

Peenius. pag. 148. De argumenten waer mede die van het Pausdom den religieusen dienst, ende eere der enghelen, trachten te bewijzen, sijn dese.

Antw. Welcke sijn die?

Peenius 1. De enghelen sijn van godvruchtighe en voor-
sichtige menschen aenghebeden. Gen. 18, 19, Num 31, losue
5, 14, Iud. 13, 20. Nu dit en is niet gheweest een borgher-
lycke, maer religieuse aenbiddinghe, welcken de Engelen
niet onwillich aenghenomen hebben. Bellarm. Hazart pag.
110. Ge.

¶ 2

Antw.

Antw. Hoe wederlegh ghp dese argumenten:
Peenius. Dat den Enghelen in uiterlycke gheadertens-
scheinende, eerbiedigheydt is bethoont, staen wy toe, mit
dat het een religieuse, ende godlyke eere gheweest is on-
kennen wy.

Antw. Dat ontkennen wy mede / dat godlyke
tighe menschen aen den Enghelen godlyke eere ho-
den bewesen hebben: Ghp moest my eerst bewe-
hebben / dat alle religieuse eere / godlyk is.

Peenius. Nergens leestmen dat de Enghelen als voor-
bidders, ofte helpers van eenige rechtghevoelende Heil-
ige religieuslyk aenghebeden sijn

Antw. Hier is nu alleen de questie van't eer van den
Enghelen / het welck wel kan gheschieden met men-
tere eere als borgherlyke ende mindere als godlyke,
alhoewel men den enghelen niet aen en siet als voor-
bidders, oft helpers: ende alsoo loopt ghp hier wud-
om ab hoc, ende ab hac.

Peenius. De Enghelen hebben desen religieus dienst der
aenroepinghe, hen toeghebracht, verworpen, ghelyk dat be-
kent is uyt *Apoc. 19.* ende *22.*

Antw. Behalven dat hier op dst pas noch ghem-
queste en is van de aenroepinghe der Enghelen, maer
alleen van het eeran, soo en is gheensing bekent uyt
Apoc. 19. ende *22.* dat de Enghelen den religieusen
dienst der aenroepinghe hebben verworpen, soo als
Icht boven in't lauck / ende breedt hebbe bewest:
want ghp moet my te vozen recht uyt segghen oft
Joannes wel twist dat het een Enghel was, ofte niet
dat hy oprechtelijck meynde dat het Godt is.

Peenius. Die aenbiddinghe (soo men uyt de woorden
Costeri in *Ench.* 347. bespeuren kan) waer mede de vrome
der Enghelen hen verschijnende, ghe-eert hebben, en is niet
gheweest een godlyke, religieuse eere, ende tene on-
ghentlyke aenbiddinghe, waer mede sy hen, als Gods glo-
fanten vereert hebben.

Antw. Soo spreken wy noch/ende segghen/ dat de
vrome den Enghelen niet en hebben aenghebeden
eyghentlyck sprekkende, dat is/ met erne eere/ die Godt
alleen toekomt/ maer oneyghentlyck sprekkende, dat is

datse de selve hebben ghe-eert als Enghelen, nae Ghelaten Gods, tot haer uyt den Hemel ghesonden/ ergo met eene eere/ die meerder als borgheijck was/ ende mindere als Goddelijke.

Peenius pag. 149. Maer in't Pausdom worden de Engelen, ende verstorven Heylighen ghe-eert met een Religieuse, ende Goddelijke eere.

Antw. Is dat niet een wonderlycke groote onbeschaemtheyt / dit soo dicktwillig te herhaelen teghen uw' eghen ghemoe / ende onse uyt-drukelijcke leere / ende practycke? Ick segghe dan noch eens dat het gheologhen is/ dat het opt ons in den sin ghemogen is van de Enghelen te eeran met Goddelijke eere.

Peenius. De exemplen die by-ghebracht worden, zijn onghelyck: Gen. 18, verschijnt een Abraham de Sone Gods, met twee Enghelen vergheselschap, ghelyck ghetuyghen *lufinus, Clem. Alexandrinus, Hilarius, &c.* Welcken allen, de selve, ende even ghelycke eere van den Patriarch bewesen te sijn, en sal niemant segghen.

Antw. Het exemplel van Abraham, en raecht my niet; want ick en hebbe in myn Victoria van Roomen, dit niet booz-ghestelt.

Dochtang / men soude uyt den text wel konnen bewisen / dat Abraham een alle dyp even ghelycke eere bewesen heeft: want behalven / dat hyse deurgaeng in haer eerste aenkomste/alle dyp aenspreect tegghende: Wacht u lieden voeten, rust ghy lieden onder den boom, daer naer sult ghy lieden weghe gaen, daerom zult ghy lieden ghetkommen tot u lieden dienaer &c. Soo legt de Schrifture / dat Abraham haer ghesien hebende haer gheloopen is te ghemoe / ende heeft aenbeden: Wacc op kan dit leste sien / als op de ghene die hy ghesien hadde/ ende in't ghemoe liep? Want hy hadde dyp ghesien / ende Schriftuer voeght'er by/ dat hy aenbeden heeft, ergo alle dyp saemien / of daer en soude gheen connexie wesen/tusschen het eerste liet vanden discours / ende tusschen het tweede. In dese opinie worde ick noch meer versterkt / als ick Abraham sich selven hooze uyt gheven booz een

dienaer, ofste knecht van alle dyp: want hy spricht in plurali, 't Welch my een seker toechen is/ dat hij alle dyp/ alg'haren dienaer, of knecht moet aenbeden hebben. Dit is ten over-bloedt ghescreven tot beschryvinghe der ghener / die dit exemplē ghebruyken andersintg' ick houd'et waertschijnelijck daer voor dat een van de dyp Godt is ghetweest / daerom ick dit exemplē niet opghenomen.

Peenius. *Gen. 19.* En wiste *Lot* niet dat syne gaften Engelen waren, doe hyse soo eerlijck ontfuek, hoe heet hi dan met een meer als menschelijcke aenbiddighe kouer vereeren:

Antw. Ick hebbe in myn Victoria ghescrept / dat hi my sondeerde op de authoziteyt van *Augustinus* *Q. super Genes.* de welche meynt dat *Loch* wel ghetweest daer het Engelen waren / sonder absoluteit myn vrouisse daer over te strijcken / segghende alleinlyck dat ick niet berispeleijck en sonde wesen indien ick het hier liever hieldt met *Augustinus*, dan met *Partijc*. Maer wat sal ick segghen? Peenius neemt als leg verdreypt op / om dat hy met syne verbaepsphantaspe wilt hoozgaen.

Peenius. Het exemplē van *Balaam* *Num. 22* is oock vremd so om dat *Bellarmino* voor heeft te bewijzen dat de Engelen van Godtvuchtighe ende voorsichtige menchlen, sijn aen ghebeden, maer nu *Balaam*, en is noch Godtvuchtig, noch voorsichtigh ghetweest. En *Mich. 6.5.* en wort hy niet geskele neffens *Moyses*, en *Aaron*, noch daer ghenoecht tot sijn eere, ende verheffinghe, ghelyck *Cornel. Hazart* *Pag. 116* bedrieghelyck voorgheest, maer het volck Godis wert vermaent te ghedencken, aen den raet van den goddelozen *Balaam* ghelyck *Ribera* in *comment.* *b. l.* seght, als om dat *Balaam* ene uytwendighe eerbiedigheyt bewesen heeft aen den Engels die hem verscheen.

Antw. Hebben de Professeurs van Leyden, dit weder legghinghe van Peenius gheconsideert, ende soo slecht laeren passeren? dat sy nu vry den Toesteen sien/ hoe leelijck dat Peenius hier de sake op-ghetrouwende laet ligghen.

Ten eersten selt hebbē pag. 125. upt den text selve bewesen/ dat den Enghel die aen Balaam verschenen is/ een gheschapen Enghel gheweest is. Hier op en seght Peenius noch sae/ noch neen.

Ten tweeden, sck hebbē upt den text selve ghe-
thoocht/ dat Balaam wel wist/ dat hy een gheschapen
Enghel voor hadde. Peenius, die elders soo veel klaps
heeft/ swijgt hier wederom.

Ten derden. Ick hebbē bewesen / dat Balaam den
Enghel ghe-eert heeft. Peenius en spreekt niet een
woordt.

Ten vierden pag. 126. heb sck hier upt besloten / dat
Balaam wel werende/ dat het een Enghel was / ende
den selven nochtans eerende/ hem most ge-eert heb-
ben met eene eere meerder als menschelijcke, (want
Balaam wist wel dat een Enghel ende gheen mensch
was / ende dat desen Enghel van Godt was gheson-
den) ende met eene eere minder als Goddelijcke,
want Balaam en sagh hem voor gheenen Godt aen /
maer voor eenen gheschapen Enghel.

Hier staet Peenius wederom niet een slot voor den
mondt.

Ten vijfden: Ick hebbē bewesen / datter niet aen
gheleghen en is/ of Balaam Godtvuchtigh 3p ghe-
weest/ ofte niet: want indien hy in het even van
desen Enghel sich hadde misgaen / ofte quaelijck
gheraen / den Enghel/ die ghekommen was om hem
te berispen over andere ghebechten / soude hem bup-
ten twijfel hier over niet min hebbē berispt/ dan
den Enghel Joannem berispt heeft Apoc. 19. ende 22.
Want ghelijck uwen erghen Bybel seght op los. 5. 14.
N. 20. Hy en soude niet gheleden hebbēn, datmen hem
alsoo soude ghe-eert hebbēn. Soo dat het hier eghent-
lijck niet en moet aen-⁺omen op de goedtheypdt/ ofte
quachtheypdt van Balaam, als op de toelatinghe van den
Enghel / die dese eere heeft toeghestaen / wanneer
hy de selve noch ghewenghert / noch berispt heeft /
upt welcke toelatinghe des Enghels / ick besloten
hebbe/datmen de Enghelen wel eene eere magh toe-
draghen / die meerder als menschelijck is, ende inin-

der als Goddelijcke. Hier is het vernuft ende verlam
van Peenius, sao gantsch ten eynde / dat hy op de
altemael niet een woordchen en heeft kunnen /
derben kicken: Alleenlyck gaet hy wederom/ niet
ghewoont / practen in't wilt / op dat hy Jesu sou-
schijnen te segghen.

Hy seght dan eerst, dat Bellarminus, spreekt van
Godtvuchtige ende voorsichtige menschen, 't is ware
ende, ander dit ghetal stelt Bellarminus oock Balaam,
niet als Godtvuchtig, maer als voorsichtig, ick bin
de wel in Schrifture / dat Balaam niet Godtvuchtig
gheweest is / maer waer staet het gheschreven / dat
hy niet voorsichtig gheweest is? Doch wan nocht
hier over te disputeren / de wylle ick in myn Vincor
openlyck segghe / datter niet aen ghelegen is
of hy Godtvuchtig gheweest is / of quær, ende dat
het hier moet aenkommen op de toelaetinghe des Engels
Antwoort dan hier op / ist dat ghy kant: Of Balaam
heeft qualijck ghedaen met een Engel, als Engel te eere,
of niet? Soo niet / sao hebben wy dat wy beghe-
ven: Want onse hoven-ghestelde bestuuren staen vaste
Soo jaer hoe en heeft den Engel, die Balaam over an-
dere gebreken berispte / over dese mede niet bestraf/
en die eere/die hem aengedaen wert/niet verwijp/
aenghesien dat een ander Engel / soo ghy seght / dit
ghedaen heeft ten opichte van Joannes / dit moet ghy
beantwoort hebben / en niet eenen knoop gaen soec-
ken / daer gheenen en is / om de princepale questie
t' onthulchien / hier moet ghy voer by steck houden/
of gheeft de saecke verlozen.

Ten tweeden / seght Peenius, dat Balaam Mich.6,5 niet
ghestelt en wort neffens Moyses, en Aaron: Ick weet wel
dat hy daer niet ghestelt en wort in denselven gracie
ende weerdigheyt niet Moyses, en Aaron, maer ick
segghen / dat Godt, onder andere weldaden / die hy
aen de Israeliten ghedaen hadde / als namelijk / dat hy
haer hadde gheleypdt uper het Landt van Egypten doo/
den dienst van Moyses, en Aaron, oock dit weldad
daer neffens stelt / dat hy dooz den dienst van Ba-
laam, den vloeck (sao ulven Bybel spræcht N. 9.) die
Balack

Black over haer socht te brenghen in eenen heerlijcken zegen verandert heeft: wat doet dat nu hier ter saecke / aenghesien dat mijne slot-redenen vast blijven / 't zp dat Balaam, goet zp ghetweest / ofte quaet / als wyp maer en hebben (ghelyck bliickt up Schrifture) dat den Enghel over de eere die hem Balaam beweeg / hem niet bestraft en heeft / noch de selve ghetweest / 't zp dat ghy misschien wilt segghen / dat den Enghel sive hier een faute begaen heeft / ende dat ghy alsoo de ghene die Godt nu aenschouwen / oock van menschelycke krankheden / ende sonden wilt behuldighen.

Ten derden, seght Peenius, dat het volck Godts wert vermaent te gedencken aen den raedt van den goddeloosen Balaam, als om dat Balaam een uyt-wendighe eerbiedighet bewesen heeft aen den Enghel, die hem verscheen.

Hier soude ick niet meerder recht moghen segghen aen u / als ghy aen my doet: O ghy boose dienst-knecht! die de Schrifture verkeert / ende draept / soo ghy wilst: Doch soo te sprekken laet ick voort de Predikanten van Hollandt, die alle haere haecken met soodaeulige smaet-woordien / en scheldinghen opdollen. 't deert my inder waerheyt / dat de arme Gheneypne van Hollandt soo verlept / ende bedrogen wordt: seght my goede man / waer seght hier de Schrifture / dat het volck Godes wert vermaent te gedencken van Balaam. Als om dat hy een uyt-wendighe eerbiedighet bewesen heeft aen den Enghel. Thoout my een titelien daer van / ofte in ulven Text, ofte in de bemerckinghen van ulven Bybel; jae / ick ben te vreden dat ghy consequentie op consequentie maect / om dat ghy consequentie op consequentie maect / om dat ghy hier seght / up de Schriftuer-plaetse ic trecken / maer eer sult ghy olpe perssen up eenen kip: is het dan niet eene groote stoutigheyt / ick soude beter segghen / goddeloosheyt / dat ghy de Schriftuer soo verdraept / ende die sooo voort / als of het gheen preuve / ofte bewijzen van doen hadde / het ghene ghy hier seght?

Deen Lieve-man, stelt eengs al uw verstandt te werck / ende brautwoort didactie mijne argumen-
ten/

ten / raeckende de eere / die Balaam, aen den Enghel
bewesen heeft / of soo ghy dit niet en kont doerbe-
kent dan openllyck / datmen de Enghelen wel me-
eren niet meerdere eere als menschelijcke, maer mu-
dere als Goddelijcke.

Peenius Pag. 150. Iosue 5. En wordt niet verstaen enig
gheschaepen Enghel, maer de Sone Godis selve.

Antw. **Wat hebbe ick in mijnen Victorie gheloohn**
Pag. 121. **ende contrarie bewesen.**

Peenius. Dat het den Sone Godis was, blijkt eerst op
de benaminghe: Hy wort ghenoemt Iehova cap. 61.

Antw. **Ich hebbe expresselijck in mijnen Victorie con-
trarie gherhoont/ te weten dat desen naem Iehova
niet reng en wort toeghe-eghent aan dien persoon
de welcke hier aen Josue verscheen: want Cap. 6. 1.
en wordt van dien persoon niet ghesproken/ maar
van Godt selve, ghelyck oock Cap. 4. 1. ende 15, en de-
ders meer: ter contrarie / ick hebbe ghescept da-
den persoon / die aen Josue hier verscheen / een man
wordt ghenoemt. Daer en tuschen sonder mijne
bewijzen te weder-legghen / soo stelt Peenius weder-
om / Magistraliter, (als of het Euangelie waer / al
wat hy leght) dat dien persoon Iehova ghenoemt
wordt Cap. 6. v. 2. Is dit weder-legghen / of rion-
pheren over myne Victorie, alleg te lateu baten / dat
ghy niet op en kont antwoorden?**

Peenius 2. Hy wort ghenoemt: *de Vorst van't heyl des He-
ren*, dat is van Enghelen, menschen, en alle Creaturen.

Antw. **Waer staet dat gheschreven? dat juyst doo-
den Heyr-legher, alle menschen, ende Creaturen moeten
verstaen worden? hoe worden dan de Enghelen al-
leen Gen 32. 2. het Heyr-legher Godes ghenoemt? Ier-
Luc. 2. 13 den Hemelschen Heyr legher? ick vereyf-
dan bewijs npt Schrifture, dat hier / door den Heyr-
legher des Heeren, juyst moeten verstaen worden / alle
Creaturen.**

**Inde ick hebbe bewesen in mijnen Victorie pag. 122. 117
Daniel. 12. 1. Apoc 12. 7. Iudæ 9. 1. Thessal. 4. 16. ende my
de bemerkingen die myn Bißbel op de voorzyde place-
sen gheschelt heeft / dat door desen Vorst van het Heyr-
legher**

legher des Heeren herstaen moet worden / den H. Michael, den eersten, oversten, ende grooten Vorst : Hoe laet ghy dit al onghemerkt henen gaen / ten sp / om dat ghy het niet en kont beantwoorden ? Soo lanch als ghy dit niet en doet / soo blyve ich hier by / wel ghefondert op Schrifture, ende de bemerckinghen van uwen Bi,bel, dat hier / door den Vorst van het Heyr-legher des Heeren, niet den Sone Godis / maer den Arts Enghel Michael wort herstaen / ofte stelt myn sovele Schriftuer-plaerten voort tegen de mijne / om het contrarie te bewijzen.

Peenius. Hy noemt sich selven den Vorst van t'Heyr des Heeren, om dat hy de Israeliten uyt Egypten door de Woestyn gheleyt hadde 1. Cor. 10. 4.

Antw. Dat is onwaerachtigh / dat die selve persoon die aen Josue verscheen sich up / gegheven heeft voort dien / den welcken de Israeliten hadde gheleyt uyt Egypten: Oft wort aen Godt selve, ende niet aen desen persoon die aen Josue verscheen toe-gheschreven.

Peenius. Hy belooft oock Jericho in handen van Josua te sullen geven. Cap. 6. 2.

Antw. Hoe ist moghelyck dat semand sich soo verstout te spelen met de Schrifture / ghelyck Peenius hier doet / ick segge van wederom / dat het valsche is / dat dien persoon die aen Josue verscheen / en van den welcken alleen hier de questie is / belooft heeft de stadt Jericho in handen van Josue te sullen gheven / dat was Godt selve die dit beloofde / of so niet, bewijst my dan uyt Schrifture dat Godt, ende dien persoon die aen Josue verscheen / den selven was gelijck ick up / versheyde Schriftuer plaerten, ende bemerckinghen van uwen Bi,bel, niet alleenlyck en hebbet bewezen / dat sy gantschelyck verscheden waren / maer oock dat dien persoon die aen Josue verscheen / is geweest den H. Arts Enghel Michael: Maeckt eng u / seggten goet / ghelyck als ick doe / indien ghy het machtrigh sijt: want tot noch toe / en heft ghy in uwen heelen boeck niet anders ghegaen als praeten / sonder eene enckele bestandighe preuve by te bringhen.

Macc

Maer al dit ghenomen / dat den persoon / die van
Josue verscheen hem belooft hadde Jericho te le-
ren / hoe volght hier uyt / dat hy Godt was / had
een Enghel uyt den name Godts / dit niet belo-
ven?

Peenius. Desen Persoon, die Josue verscheen, lydt dat hon
toeghebracht wert de eere der aenbiddinge, de welcke God
alleen toekomt Cap. 5. 14.

Antw. Maer uyt blijkt het / dat Josue een desen
persoon de eere toe-ghebracht heeft die Gode alleen
toekomt / misschien om datter staet / dat Hy is nedre-
ghevallen op d'aerde, ende hem aendeden heeft / so stigt
dan dat Iacob aen Esau oock Godlycke eere bewezen
heeft Genes. 33. 3. Want hy heeft sich seuen-mal met
sijn aenghesichte voor sijnen Broeder / ghebogden
ter aerde. Soo heeft oock Joseph sijn Vader ghe-
Genes. 48. 12. soo sijn op hare aenghesichten ghevallen
voor de heele ghemeente Moyses, en Aaron Num. 14. 5
ende David voort Jonathas 1. Samuel. 20. 41. ende Abigail
voort David. 1. Sam. 25. 41. ende Ahimaaz voort David 1. Sa-
muel. 18. 28. ende Arauna voort den selven David 2. Sam. 13.
20. Et, sout ghy hier uyt wel durben besluyten / dat
Esau, of Jacob, of David met Godlycke eere is achter-
volght gheweest / hoe besluyt ghy dan dit van John
ten opichte vanden persoon die hem verscheen / an-
ghesien dat over al de selve maniere van sprekeng-
hryck wort? Ick loochene dan / dat Josue ten op-
sichre van dien persoon Godlycke eere bewezen heeft
oversulcx toont uyt uyt Schrifture contrarie.

Peenius. Maer Leser hoort eens, ende verwondert u
hooren, hoe gauw een man, ofte liever wat een knut, ofte
P. Hazart is in de Hebreeuwsche tale.

Antw. Wat seght ghy Peen? dat ick een knut der
in de Hebreeuwsche tale? ick gelooove vastelijck dat ge
sels niet veel vergeten en hebt; maer ghenomen het
waer soo / ghelyck ghy seght / meynt ghy / dat de
vereniging van de Hebreeuwsche tale soo wonder-
lijken is / ofte nootsakelijck / dat de ghene / die de
selve niet en heeft / daerom moet misache worder
seght ghy dat neens waerom roept ghy dan hier over

soo myt? seght ghy dat tae? ick hebbe aen D. Antonius Hulsius, die dapper stoeft / ende roemt op dje tale/ gheantwoort / datter seer wegnich verstant toe bau noode is / om foodanighe talen te leeren / aengesien dat oock de exterg/ en Papegappen bquaem sijn om de selbe te batten; immers / of ick die tale kan/ ofste niet/ laet ons hoozen / of ghy my kont batten.

Peenius. P. Hazart seght, Pag. 121. dat Josua desen Engelaenspreekende hem den name gheeft, niet *lehoua*, maer *Adonai* doch dit is een groot misverstant, daer staet *Adone*. Een bewis, dathy den Hebreeuschen text niet en heeft inghesien, ofte dat hy die tale niet *en* verstaet, jae ick twijflele (hy neme het my niet qualijck af) of hy oock die tale selfs kan lesen.

Antr. ick hebbe u mi geseyt / datter niet aen ge-
leghen is / of ick de Hebreeuwsehe tale kan lesen / of
niet/ ick sal my wel wachten van veel daer op te
stoessen / ghelyck Hulsius doet; dit segghe ick alleen
hier ter sake / soo wanneer ghy een ander hebt wil-
len batten / dat ghy self n het net over t'hoofst hebt
gherrocken / ende oversulct dat ghy veel better dit
sout hebben laten berusten.

Ghy hebt het soo breedt met dese twee woordkeng
Adonai, ende Adoni, ghy swerft / ghy swiert / ghy
schreewt / ghy exclameert als of de Werelt te cleyn
war: al soeties / laet ons malkanderen hoozen
spreken: seght m'reens soete man / wat wilst gy niet
al dat schreeuwien proberen? dat ick de Hebreeuw-
sehe tale niet en verstaet / jae self niet en kan lesen?
wilt ghy dit proberen? wat sult ghy dan hebben?
want daermede en maect ghy niet goet / dat het den
Sone Gods is geweest / ende niet eenen geschapen Engel,
die hier is verschenen aen losse. Ter contrarien/met
al wt' uproeopen / en schimpfen / ghy stoet wt' en
gen bewijzen om verre / ende ghy specht my van
selfs argumenten in de handt / om te bewijzen dat
het niet den Sone Gods, maer een geschapen Enghel ges-
wrest is.

ick brachte u: Is desen naem Adonai, geteekent
welende met een Kametz soo epgen aen Godt/ dat hy
nogt en mach ghegeven worden aen geschapen En-
ghelen

gheleit? seght ghp dat sae? bewijst my dat een op
Schrifture / want ick vindt contrarie by **Zacharias**
Rosenbachius in sijn **Boeck** i'welck hy noemt **Mosse**
Omniscius Cap. 7. pag 47. daer hy soo spreekt Adonai-
 gheleit met Kametz wort ghesleyt ende van Godt, ende van
 de Enghelen. Stemt ghp dit toe? schoon dan hier in
 dese **Schrifture** te blinden waer het woordcken Adonai
 met Kametz, soo en soude nochtans hier up niet
 kunnen besseten worden/dat het den Sone Gods was
 die aen Josue verscheen / want gheijck den voorscript
 den Rosenbachius leert/ Adonai met Kametz, wort noch
 toe-gheschreven aen d' **Engelen**.

Ich vrage u ten tweeden, oft desen naem Adonai
 ghetreekt met Chirek kan toegheschreven warden
 aen Godt/oft niet? seght ghp dat sae? choont in 'em
 exempl up de **Schrifture** / want ick en kan niet
 ghelooven/dat de **Joden** malkanderen souden groe-
 ren met desen naem Adoni, indien hy kost toeghe-
 schreven warden aen Godt: Seght ghp dat desen
 naem Adoni alleen epghen is aen de Schepelen: De
 wijle ghp selve bekent dat Josue, dien persoon die
 hem verscheen/heeft ghenoemt Adoni, soo en heeft hy
 hem dan niet aenghesien als Godt, maer als een
 Schepel? want hoe soude Josue, eenen naem / die ep-
 ghen is aen de Schepelen gheven aen Godt: so is
 is't dan Godt niet gheweest die hem verscheen/mar
 een Schepel.

Dit stelle ick noch vaster up **Gen. 18. 3.** ick hebbe
 bobien toegheschreven/dat een vande drey persoonen / de
 welcke aen Abraham daer verschenen Godt was / oft
 den Sone Gods; indien ghp nu het hebreeuwsch kon-
 lesen / siet den text in / ende ghp sulc bevinden dat
 Abraham desen eenen persoon niet aen en spreekt
 niet den naem Adoni, maer Adonai met kametz. Ju-
 dien nu den persoon die aen Josue verscheen / des-
 sone Gods was / hoe komt her / dat Josue hem
 (dezen minveren naem Adoni heeft ghegheven/ en niet
 leuen als Abraham) den naem Adonai? Daer hebt ghp
 de sake selve/ontknoopt se / segt dat ghp kont; inde
 en komt op een ander tydt niet soo plorselijck toe

pen dat de kennis van de orientaelsche tale een rare saecke is in eenen Munnick. De talen en maken den man/ noch den Munnick niet / al-hoe-wel datter onghelyckelijc meer Munnicken zijn in de Roomscche Kerkie/ die haer Hebreeuschi kunnen / alsser Predikanten zijn onder de Waen-ghereformeerde. Doch/dit zijn noodeloose propoosten: ad rem, wat de sake selve op/ende beantwoordt myne boven-ghestelde argumenten / en dan sal-men sien of ick' soo schandelijck hebbe laten ligghen, als ghy hier voor-gheest.

Dit was meer als ghenoegh om u t' overtuypen/ ende beschamen over u uptroopen / ende ydele triomphen. Doch / nae dat ick dit hadde in ordene ghestelt / merckende dat ghy eene groote blaeskaetie waert/ oock in eene tale/ die ghy / soo veel ick kan bespeuren / niet en verstaet / ende in de welche ick noch soude kunnen uw' meeester zijn: Soo is't dat my goede ghedacht heeft uwen mond t' stoppen/dar ghy hier over niet meer en sout durven kicken/ noch bemoepen met eene sake / die ghy niet alleen niet en verstaet / maer die grootelijcks strecht tot uw' schande/ om dat ghy met u praeten/uw'-selben het net soo sijntengs hebt over het hooft ghecroken; leest dan den **Hend-brief** vande Abbijn die hier volgh/ bevestigt van t'wee andere voornaemste Abbijnen, de welcke ick daer oin namelijck heb: be te raede ghegaen / om dat ghy seght / dat my de Joden eene sware penitentie souden gheven; maer het sulc ghy sien dat'et soo verre van daes is; dat sy u-selbe condamneren tot eene groote penitentie/ ende my gantschelijck ontslaen/leest dan wel / ende volbrengt uw' penitentie wanneer het u sal gheleggen zyn.

SEND-

SEN D-BRIEF
VAN
RABBI DAVID MENDEZ
ALIAS
DIEGO DE AGVIR,
Voor desen Professeur in den Thalmus
A E N
P. CORNELIUS HAZART.

Seer Eerw. Heer P. Hazart.

TIs ghewis, en buyten twijfel, dat de name *Adoni*, niet ghevonden en wordt in de HH. Schriften, oyt toe-ghe-eyghent oen Godt: Ende het waer eene groote ogherijmtheyd, den selven, aen Godt willen toschrijven.

Ghelyckformigh aen dit, seght den grooten Autheur *Abenezra*, over een point van het 3. Capittel Exodus v. 13. dat Moyses seght aen Godt; Indien sy my segghet. Welck is sijnen naem? Wat sal ick segghen? &c. De voorseyde Autheur besluyt, over dese woorden. Welck is sijnen naem? in deser voeghen:

Deghene, die den name *Adoni*, toeschrijft aen Godt, ende hem daer mede intituleert, die dwart, om dat men aen Godt niet en magh gheven den tijrel van een rechtveerdigh mensch, gelijck Gen. 44 v. 19.

119. Iudas sprekende aen Ioseph over sijnen broeder Benjamin, gaf hem den titel van Adoni ; segghende: Mijn Heere vraeghde sijne knechten, &c.

Dese waerheydt kan oock ghevonden worden in
het boeck *Saras van de dorspronghen*, op het woort
Aan, Alef, Dalet, Nun, dat men desen name *Adoni*
nerghens toeschrijft aan Godt

Van ghelycken, kan-men dit sien in't boeck *Morle Nebuchim* in 61. Capittel, daer dese waerheydt bevestight wordt.

Alsoo is het oock seker, dat den name *Adonai* met *Patach*, nier gheseydt en wordt, noch toeghe-eygent aen Godt, maer alleen aen de menschen, ghelyck-men kan sien inde Correcte Bijbels *Genesis Cap. 19.* v.1. als *Loth* sprack met de Enghelen, meynende dat het menschen waren, heeft se ghenoemt *Adonai* met *Patach*: ende wanneer hy-se daer nae kende, heeft se ghenoemt *Adonai* met *Kametz*; om dat *Kametz* in soo eenen name, mede brengt eene groore weer-digheydt; soo als men vindt in *Sefer Cogmat Anecdatis*, de *Wetenschap vande Pointen*. Alsoo dat de name *Adonai* met *Kametz* wordt toeghe-eyghent aen Godt, somrijds oock aen de Enghelen, als wesenende ghesantten Godts, het welck niet en is van den naem *Adonai*, als hy wordt gheteeckent met *Patach*. Dit bevinde ick de waerheydt te wesen, ende ben be-reydt het selve noch bree der te bewijsen, en staende te houden. Hier mede sal ick blijven

De seer oodmoediche, ende ghehoorsame
dienaar van hwe Eerweerdigheydt
DIEGO DE AGVIR, DIT, DAVID MENDEZ.

Dit selve hebben met harte toestemminghe besluyt twee van de voorzaemste Rabbynen van Nederlandt. Welckerg naumen ick / om reden/ ver-
swijghe.

Hier hebt gy dan dyg dingen. Het eerste, dat Adon
nopt en wort in de **H. Schrift** geyheven aen Godt.
Het tweede, dat de naeme Adonai met Patach van gelijc
ken niet en wort aen Godt toe geschreven: Het derde,
dat de name Adonai, met Kamerz, wort oock gey-
ven aen de Eugeelen / als ghesanten Godts.

Hier uyt dan besluyt ick ten eersten teghen u/ in de
ser voeghen uyt t'ghene voor gheseyt is.

Die in de **Schrifsture** wort genoemt Adoni, en is
gheen Godt: die aen Iosue verscheen wort niet u/ in
toestemmen/ genoemt Adoni.

Ergo die aen Iosue verscheen/ en was geen Godt.
Hier mede liggen alle uwre argumenten / om te toon
nen dat het Godt was/ gaanschelijck in dupghen.

Ick besluyt ten tweeden voor my. Iosue gehaeght
hebbende van desen persoon wie hy was/ vrien, oec
vijant: hy heeft hem gheautwoort dat hy was den Vorst
van het Legher des Heeren; waer op Iosue is gheval-
ter aerde / ende / so ghy selve segh / hy heeft hem
den naem ghegeven van Adoni: Nu t'is seker dat
Iosue hem niet aen en sach als eenen mensch (ghe-
lycht w' datelijck sulken toonen) t'is oock seker dat hy
hy hem niet aen en sach als Godt, om dierswil dat hy
hem den naem gaf van Adoni; soo sach hy hem da-
nen als eenen Enghel; ende met dit opsicht is hy ned-
gevalen op sijn aengesichte ter aerde, ende heeft hem ne-
beden; Ergo uyt dit exampel van soo een rechtho-
digh / ende heyligh man/ als Iosue was / is ic klar-
datmen voor de Enghelen mach neder- vallen ter
aerde / ende haer aer:bidden: T'is oock seker dat
Iosue hem niet aerbeden en heeft met Godlike een-
want hy en sach hem niet aen als Godt / om dat hy
hem Adoni noemde / welcken naem nopt en wort ge-
geven aen Godt: T'is oock seker / dat hy hem niet
aen en sach als eenen mensch: Want gebzaeght heb-
bende of hy vrient was, of vijant heeft hem geautwoort
Nem

Neen, maer ick ben de Vorst van het Leger des Heeren: **Soo** heeft dan Josue nootsakelijck aen desen persoon een ere bewesen / die meerder als menschelijcke wag/ ende minder als Godlijcke: **Dit heeft ghy ghebaen** ten opichte van eenen persoon / die hy wist een Engel te wesen ; ergo volgengh ditz exempel / machmen de Engelen achter volghen / met meerdere ere als menschelijcke / ende mindere als Goddelijcke. **Ik** besuyte ten derden , dat ghy seer onvoorsichtelijck hebt gesproken / wanneer ghy ghecept hebt : Wat louden u de Joden een sware penitentie oplegghen van weghen sulck een blasphemie, waermede ghy haer ten onrechte bewaert, segghende, dat sy in hare ontmoetingen, ofte groetenissen, delen naem van Adonai malkanderen geven. **Hier** sie ick soo klaer als den dach / dat ghy u aen de Hebreuwische tale niet en verstaet.

Ghy moet my bekennen/ dat ick desen naem Adonai, hebbe gheslecht enckelijck/ende souder te spreken/ of hy moest ghetreckent woerden met Parach, ofte met Kamez , soo en kost ghy dan niet weten / of ick sprack van Adonai met Parach, ofte met Kamez. **Wat** roept ghy dan / dat ick een blasphemie begaen hebbe? **Hebt** ghy boven upi de twee t'voornomde Kabbijnen niet ghehoort / dat Adonai mit Parach, in de Schrift/woerdt gegeben aen menschen ; jae dat Loth den selven heeft gegeben aen de Engelen / die hy meynde menschen te sijn / ghelyck ghy oock selve bekent Pag. 149. **Wat** is dit van voort een blasphemie/ indien jemand seght dat de menschen malkanderen groeten met den naem Adonai ghetreckent wesende met Parach / aenghescien dat de boven-ghemelde Kabbijnen leeren / dat delen naem/ soo getreckent sijnde/nopt in de Schrift enwoer toe-gheschreven aen Godt / ende dat Loth den selven mer'er daet heeft gegeben aen persoonen/ die hy niet anders aen en sach als voort menschen.

Dit Peeni, leert op een ander tijc wat voortschriftscher spreken / erde soo datelijck niet uptroopen/als of de late gantschelijck voort u waer ghetrouwien/ daer ghy nochrans u selven hebt gheslecken tot over t'hoofd in de hzodde. **Wat** seght ghy nu voortderge

Peenius, pag. 151, *Indicum* 13. 23. Wort den Enghel die
Samsoms Ouders verscheen, ghehaemt *Iehova*, hy legde
sijnen naem wonderlyck is v. 13. *Ef.* 9. 6. ende Manoah
de, dat hy sterven soude om dat hy Godt ghesien hadde v. 11
Exod. 33. 20.

Antw. Ist hter-mede ghenoegh? wat seght dan op myn reden / die ick stelle in mijne Victoria v. 127. ende is dese: De persoon die aen Samsoms Ouders verscheen; soo sp aen hem een Brant-offer wilden doen, seyde: Offert daan aen den Heere, hier wepgheri dese persoon het Brant-offer/ ende segt dat Manue l' selve om Godt soude offeren / om diestwil namelyck dat den Brant-offer Godt alleen toekomt: hier up hebbe ick ghemaecht dit besluyt? Indien het den Sone Godts hadde gheweest / hoe soude hy den Brant-offer gheweeghert hebben / aengestien dat hem den Brant-offer / als Godt weseinde / eghentlichen co quam? der halven hoe kost hy seggen/ doet den Brant-offer aen den Heere, aengestien dat hy selve gelijc wilt hebben/ de Heere was? soo en ist dan de Heere noch den Sone Godts niet gheweest die aen Samsoms Ouders verscheen / maer eenen Enghel / die min reden den brandt-offer wepgherde / als die hem voor der Goddelijke eere niet en kost toe-gheschacht warden / ende erkende eenen Heere boven hem / aen den welcken den brandt-offer toerquam. Hier nu was eenen schoonen weder-leggher dat Peenius is / die myne argumenten / daer hy den dagh niet en deit en niet laet haeren.

Waer blijft nu daer-en-hoven myn tweede reden die eben sterck praemt als de voor-gaende / en ic dese.

'T is seker/ datter een Enghel verschenen is aen de Hups-vrouwe van Manue, die seyde / tot haet, Is onreyns Ghy sult swaunger worden, ende en eer niet v. 4. ick hebbe in mijne Victoria pag. 128. npt Schriften ghehoont / dat desen Enghel / niet en kan weinig sood den Dordrechtschen Bijbel seght N. 3. den Sone Godts ten eersten / om dat het niet en betaent dat Godt

selbe aen de Moeder van Sampson , dese boodtschap soude doen / dat sy soude baren : ten tweeden / om dat wy in Schrifture bevinden / dat soo-danighe boodtschappen / dooz eenigen gheschapen Engel ghe-doen sijn geweest / ghelyk als blykt uyt de boodtschap dooz den Engel Gabriel, gedaen aen de H. Magher / ende aen Zacharias. Ten derden ; om dat dien Engel die aen de Moeder van Sampson verscheen wort gheseyt gheweest te sijn een man Godts v. 6. waer dooz niet kan verstaen worten eenen Propheet . (soo den Dordtischen Bijbel schijnt te kennen te gheven N. 10.) om dat de Moeder van Sampson aen haren man hier berhaelt wat haer gheseyt / ende gheseyt is / te weten / dat sy soude swanger worden, en eenen Sone baren, ende dat sy gheuen wijn soude drincken, noch stercke dranck, noch iet ooreyns eten : Men leest niet dat iemand anders dese woorden aen haer ghesproken hadde / als den Engel alleen / ende niet een Propheet ; maer desen naem / Man Godts, beteekent in de Schriftu-re die / de welche van Gods weghe boodtschappen brengen aen de menschen / ergo als sy seght dat haer een Man Godts is verschenen / sy en verstaet daer dooz den Sone Godts niet / om dat dit strijt teghen sijne Majesteyt soodanighe boodtschappen aen de menschen te brenghen ; sy en spreekt oock niet van een Propheet, want de Schrifture en seght nergens te boren / dat by haer een Propheet soude ghekommen sijn. So kan dan hier dooz niet anders verstaen worten / als een gheschapen Engel, dat blykt noch voort uyt v. 9. en 10. daer gheseyt wort. Den Engel Godts quam wederom tot de Vrouwe ; sy nu sat in h- t velt, doch haer Man Manoha en was by haer niet : Soo haestede de Vrouwe, ende liep, en gaft' haren man te kennen, en sy seyde tot hem : Siet dien man is my verschenen, de welcke op dien dagh tot my quam : Hier / hier ist klaer / dat sy te boren niet ghesproken en heeft van eenigh Propheet, want hier noemise updruckelijck wederom den Engel / een Man, soo wort hy oock genoemt v. 11. Wederleghet dit reng / ist dat ghy kont / ofte soo niet / soo bekent dan / dat hier niet den Sone Godts, maer een geshapen Engel verschenen is.

L 3

Ten

Ten kan niet baten / dat Manoah v. 22. ende sy
hupszoutwe v. 23. hem geven den naem van Jeho-
want / als nu den Enghel was ten hemel ghebran-
soo meynden sp dat het Godt was / daer op in
volgher niet dat het soo was inder daedt ; want in-
dien 't soo ghewest waer / hoe komt het dan / dat
de Schriftuere desen persoon / tot thien-mael se
noemt den Enghel des Heeren, ende niet eens en segt
dat hy Jehova, of Godt was ! Daerom heeft Manoah
hem eerst aenghesien voor eenen Enghel / wam sou-
staeter v. 21. Doe bekende Manoah dat het een Enghel was,
maer daer nae meyndende dat het Godt selve was
sepde hy : Wy sullen sekerlijck sterven , om dat wy Godt
ghesien hebben.

Maer ghy segt voorders / dat desen Enghel sy
de dat sijnen naem wonderlijck was / welcken nam
Esa. 9. 5. Wozde toegheschreven aen Christus. Ich am
woorde met uwen Bybel N. 21. dat wonderlijck. niet n
segghen is / verborgen. 2. Dat hier door kan ver-
staen wozden / dat hy wonderlijck was in sijn doo, het
welck oock wel past op eenen gheschapen Enghel.
Siet hier / hoe bezre dat ghy zyt van mijne bewijzen
te wederlegghen : Komt hier nu eens schreeuwen
en uptroopen / ghelyck ghy hier voer ghegaen hebt
op het woordeken Adonai ; maer ik gheleue / dat
ghy stillekens nye oorkens sult laten hanghen :
iniqua mentis asellus , ghelyck wghesien hebben dat
ghy ghegaen hebt in het overslaen van menige mijne
bewijzen / die ghy niet en hebt kunnen beantwoor-
den / ik late staen / dat ghy se soudt weocrleggen.

Hazart pag. 60 Gen. 48. v. 16. De Enghel die my ver-
lost heeft van alle quaet, zeghene dese jonghers : Hier rupt
S. Jacob openlijck den Enghel aen : soo mach men
dan oock de Heylighen wel aenroepen.

Peenius pag. 152. Hier en is eyghentlijck gheen aenroepin-
ghe , maer alleenlijck een uitghedrucken wensch.

Antw. Dinen Bybel N. 30. segt contrarie / dat het
een verloek is / ofte een bede , ergo wat meer als een
wensch : segt mi / of ghy het wilt houden niet uwen
Bybel , of niet ?

Peenius.

Peenius. Soo heeft Isaac Gen: 27. 29. als hy Jacob ze-
ghende, ghewenscht, dat Volcken hem dienen, ende Nassen
ter hem neder. buyghen.

Anw. *Dit en is gheenen euckelen wensch gewest/*
maer rene updryckelijcke doozegginghe van het
toekomende/ want Isaac spreekt in futuro, segghen.
de: Volcken sullen u dienen, &c. daerom en sat niemand
ghelooven dat de volcken/ ende nassen van Isaac aen-
gheroopen zyn ghewest.

Peenius. Gen. 17. 18. *Och dat Ismael mocht leven, noch-*
tans en gheloove ick niet dat Abraham Ismael aengheroopen
beest.

Anw. *Ich en gheloove het mede niet/ maer 't is*
wat anders te segghen. Och of dit mocht gheschieden?
ghelyck Abraham hier doet/ ende wat anders/ sedt
te verfoeken dat het soude gheschieden/ ghelyck
uw Bybel seght/ dat Jacob ghedaen heeft.

Peenius. Terstont in't selfde vers seyde Jacob: *En dat in*
hem mynen name ghenoemt worde.

Anw. *Ghenoemt dat dit leste eenen wensch waer/*
daerom en is het erste soo niet/ want uw Bybel
seght/ dat dit een versoeck, ofte bede is.

Peenius. Derhalven zijn dese sophisten al te stout, die sich
verlatende slechts op haere eygen autoriteyt dit uytleggen:
Engel Godis zeghent; daer sy wel cer behoorden simpelijck te
segghen, dat Jacob ernstelijck wenschte, dat de Engel ze-
gheuen mochte.

Anw. *Niemant en heeft my soo stout ghemaecht/*
als uw Bybel, welcker authoriteyt ick
hier ghebruycket hebbe/ om te thoouen/ dat Jacob
niet simpelijck wenscht, maer versoeckt, ofte bidt.

Peenius. Jacob heeft wel kunnen wenschen, alhoewel hy
zoet in sijn gheachte ghehadt heeft den Engel aen te roe-
gen, ghelyck hy heeft moghen segghen, *dat in hen mijnen*
naem ghenoemt worde, hoewel hy niet heeft moghen seggen:
ó mijn naem ick aenroepe u, op dat ghy in hem ghenoemt
werde.

Anw. *Wp loocheuen met uw Bybel, dat Jacob*
segghende/ De Engel zeghene dese jonghers, euckelijck
ghewenscht heeft/ maer my segghen niet den selve

Bybel, dat hy hier een versoeck, ofte bede ghebrue heeft. **Doch als hy nu seyde:** Dat in hem mynen na ghenoeamt w erde, hy en most mynen daem niet aenspuren/ di wylle hy hier doch sprach aen dien seiven soou/ van den welcken hy te boren verlost hatt, dat hy sijne kinders sou zeghenen.

Peenius. Hier en werdt niet verstaen eenigh gheschapen Enghel, maer de sone Godts selve.

Antw. **Dit moet bewesen worden.**

Peenius. Dit bewijsen wy uyt de by voeginghe van die sancte artijckel, de Patriarch Jacob en seght niet simpelick: d'Enghel zeghene dese jonghers, maer Die Enghel, met enbo sonder na-druck, dat is, die Prince, Heere aller Enghelen, die Enghel namelick, die my belast heeft van 't aeng lecht Labans weder te keeren in't landt mijnder Vaderen. Gen: 31. 13. Die met my in de ghedaente van een man ghewont heeft, Gen: 32. 24. zeghene dese jonghers, doch, dat en gheen gheschapen Enghel gheweest, maer een ongheschapene, en eeuwiche, &c.

Antw. **Da: is vrre ghesocht / want sek en si in dat woordeken / D I E, soo wonderlycke kracht niet / als ghy het selbe hier toe-schryft: w loochghen / dat alle die Schriftuer ylaersen / die ghy hier soo breedt dooz-stelt / sien op dien Enghel, van den Welcken Jacob hier versoeckt dat hy sijne kinders sou zeghenen / dat moet bewesen worden.**

Peenius pag: 153. Dit bewijsen wy uyt de beschryvinghe van desen Enghel, ende uyt de bewijsinghe van een goddelijck werk, als zynne die Enghel die Jacob van alle quaet verlost hadde, 't welch de sone Godts selve belooft hadde aen Jacob Gen: 28. 15.

Antw. **Godt en seght niet dat hy dit supsi/ door sien eyghen selven, sal doen/ ende uyt Psal: 91. 11. 12. blijst blaer/ dat hy soodantighe dinghen deur gaeng uyt/ voert dooz den dienst der Engelen/ want David seght: Hy sal sijne Enghelen van u beveelen, dat se u bewaeren in alle uwe weghen, sy sullen u op de handen draghen, op dat ghy uwen voet aen gheenen steen en stoot.**

Peenius. De verlossinghe van alle quaet is alleen Godt eyghen werck, ghelyck bekent is uyt Sap. 16. 8. Ghy ziet dat die uyt alle quaet verlost.

Antw.

Antw. **Wat is bupten allen twijffel / dat Godi alten / uyt alle quaet kan verlossen, in't ghemeen (want soo spreekt den Wijsenman) daerom en laet hy nochtang niet te verlossen van eenigh quaet in't besonder / dooz den dienst synder Enghelen / want soo heest hy 4. Reg. 19. 35. de Stad van Jerusalen verlost/ wanneer in't Leger van Sennacherib zyn gheslaghen gheweest hondert vijf-en-tachtentig dupsent mannen: soo heest hy 4. Reg. 6. 17. Eene groote menigte van Enghelen ghesonden tot bescherminghe van den Profeet Elius, ghelyck uwen Bybel bekent N. 19. soo isser Lue. 22. 43. eenen Enghel uyt den hemel ghetoueu/ om Christum te versterken in den hof van Oliveten. De ghelyckig oock hy Paulus Actor 27. 23. om hem te verhlossen / en moet te gheven. Woeght hier nu hy 'tghe Paulus seght Hebr. 1. 14. Zijn se niet alle ghe- dienstige gheesten, die tot den dienst uytghesonden worden, om der ghene wille, die de saligheydt be-eruen sullen?**

Is het niet een Enghel gheweest / die Daniel heest verlost van de doodt, als hy de inuplen der leeuwen ghesloten heest? Daniel. 6. 22. Is het niet een Engel gheweest / die Petrum heest verlost uyt den kercker? Mat. 12. 11. Chooont my nu / dat Godt dooz sijn eyghen selben verlost van alle quaet / ofte soo ghy dit niet houdt doen / soo zyn uwe voor-gaende Schrif- tuer-plaessen hier beze bupren propoost.

Peenius. Wy bewijzen dit oock, uyt het opdraghen van god- lykeere, want Jacob begheert de selfde dinghen van desen Enghel, welck hy van Godt begheert hadde, en hy verwcerdigt hem ghelyckie cere te gheven met den waeren Iehova, als hy hem in't w erick der zegheninghe met den waeren Gode Samen voeght; soo en is't dan niet gheweest eenigh ghescha- pen Enghel, want men het schepsel niet en mach eerden bo- venden schepper. Rom. 1. 25. nochte de eere die Godt alleen toe-komt, een eeniche creature; oock niet den Enghelen gheven. Esaie 42. 8.

Antw. **Wat is dan uw' argument: De ghene die het selve vraeght van eenen Engel, 't welck hy van Godt vraeght, die eer den Enghel met eene eere die Godt alleen toe-komt. Wat heest Jacob ghedaen / ergo de eerste voorsteltn- ghe**

ghe / ofte major, en is tot noch toe niet gheprobed
gheweest / daerom wort se wederom ghelooven
want ghelyck-men wel kan hoocht vraghen van
nen vriend / 't welck-men daghelycks vraght van
Godt in't Ghebedt des Heeren / sonder den vriend
godlycke eere te bewijzen / alsoo kan-men selvigen
van eenen Enghel / 't welck-men van Godt vragt
sonder den Enghel godlycke eere toe te dragen.

Maer ghp segt pag. 252. De questie is hier van een
ligieus versoecken, ende van een godtsdienstigh bidden, ende
niet van een burgherlyck versoeck, waer door een ghebue
ofte vriend d'ander aenspreekt, ende in sijn verlegentheit
enighe brooden eycht.

Maer ick vzaeghe/ hoe weet ghp dat het versch
van hoocht op eenighen vriend/ maer borgelick is
is / niet om dieswil dat dien vriend een borghe / of
mensch is / ende dat de eere moet passen op de qual
teit van den persoon / Alsoo waren wy oock dat de
eere / die-men een Enghel toe-dzaeght / meerder als
menschelijcke is / ende minder als godlyke, om dat
een Enghel meerder als mensch is / ende minder als
Godt / en dat de eere moet passen op de qualiteit
van den persoon : Ghp seght / men kan van een
Enghel het selve niet versoecken het ghene dat men
van Godt hoocht / of die eere moet nootsakelijck god
lyck zijn ; en ick ter contrarie toone u / dat men van
enen mensch het selve kan versoecken / het gene dat
men van Godt vzaeght / en dat nochtang die eere die
men den mensche toe-dzaeght / daerom niet godlyck
is / thaont my nu onderscheidtusschen het een / en
de het ander : ghp seght / hier spreekt men van een
religieuse aenroepinghe des Enghels : ghenomen
ergo die aenroepinghe is godlyck / dat loochene sek
want dit is wederom petitio principii, of alle religieuse
aenroepinghe godlyck is / 't welck tot noch toe van u
niet gheprobeert is.

Peenius pag. 154. Ghelyck alle zegheninge van Godt alleen
af komt, alsoo moet-se oock van hem alleen ghebeden wor
den.

Antw. Alle zegheninge komt oorspronckelijck allen
van

van Godt / dat is waer ; instrumentelijck , dat wordt gheloochent : ergo / men M O E T de zegheninghe alleen vraghen van Godt als den oorspronck van alle zegheninghe : ergo / men M A C H gheene zegheninghe vraghen van d'Enghelen / als instrumenten ende uyt-werckers van de zegheninghen Godts / dat wordt wederom gheloochent.

Peenius. 't Is in de Schrift ghebruyckelijck de name van Engels te gheyen aan den sone Godts.

Antw. 't Is in de Schrift hondert-mael ghebruyckelijck den naem van Engels te gheven aan gheschapen Engelen, daer hy maer twee of dyp-mael wordt toegheenghent aan Christo / met een merkelijck borgsel / als namelijck Malach 3. 1. Wordt Christus ghenoemt den Engel des verbondts, ende Iaie 9. 5. ghelegh de seventich lesen / den Engel van grooten raedt.

Peenius. Tertullianus vel Novatianus lib de Trinit. cap. 27. segit: De Schrift en laet niet af dien Engel (de welcke met Jacob gheworstelt heeft) Godt te heeten , Godt een Engel te noemina.

Antw. Ick hoore wel dat Tertullianus , ofte liever Novatianus hier seght / dat het Godt was / die met Jacob gheworstelt heeft / maer ghy en hebt my noch niet bewezen / dat dien Engel , den welcken hier Jacob aen-toept / den selben persoon is / die met Jacob gheworstelt heeft : hoe sult ghy my dit proberen ?

Peenius. Den selven Novatianus Cap. 15. , ende Cyrillus Alexandrinus Lib. 3. Thesauri cap. 1. segghen dat van de Ketters (ic weten van den Simonianen, Menandrianen, Appellianen, ghelyck Pamelius op die plaatse aen-tekenet) die verklaringhe is voortgekommen , door den Enghel in de zegheninghe Jacobs Gen: 48. een gheschapen Engel te verstaen.

Antw. Ten eersten. Ick en hebbe noch by Novatianus, noch by Cyrillus kunnen binden / dat sy segghen / dat dese verklaringhe van de Ketters is voortgekommen : ick betruepsche hier van naerder aentwysinghe.

Ten tweeden. Ick vnde wel by Cyrillus, dat de gene die leerden / dat den sone in de alderheilige Dyp-buldingheden / van die selve substantie niet en is niet den Vader / blasphemeden : maer ick en hoore hem niet

niet sulck seggen van dese verklaringe; hy seght al
leenlyck/ dit verstaen de ketters so, hier uyt en volgt
niet dat Cyrilus dese verclaringhe voor ketters
hielt: want hy sprecket van die/ de welche ketters
waren aengaeude de substantie van den Sone God,
daerom en waren sy inist gheen ketters in al wat
sy sepeden/ of op-wierpen. Ter contrarien Cyrilus
ghreest te kennen/ dat hy haer hier in/ niet boet
ketters en hielt/ segghende: Indien sy meynen dat ja-
cob is heyligh gheweest, datse dan ondersoeken den wa-
achtingen sin van sijne woorden: Indien sy meynen dat hy
niet heyligh gheweest is, waerom ghebruycken sy dan sijne
authoriteyt, om haere leerstucken te bevestigen? name
Inck haere leerstucken van de substantie des Sone
Gods, de welche sy sepeden verschepden te sijn van
de substantie des Vaders/ Willende 't selve niet te
anthoriteyt van Jacob bevestighen/ 't welch Cyrilus
dateyligh daer op seght beuselmenten te sijn/doeg
en, eghet niet dat het kettersch is.

Ten derden: 't Is wel te mercken dat Cyrilus te
ghen dese ketters (de welche leerden dat den Sone
Gods, van de selve substantie niet en wag met den
Vader) disputerende/ ende haer willende thoonen
dat hier dooz den Enghel, den Sone Gods wordt ver-
staen/ dat probeert uyt verschepden platen/ daer
ghesepdt wordt/ of dat Godt niet Jacob gheweest
heeft/ of dat hy niet hem ghesproken heeft Et. uyt
den naeme/ Godt, beslypende dat dit ghe-
schapen Enghel en wag die Jacob aenriep. Daer-
tusschen lib 4 conira Julianum, seght hy met clare wo-
den/ dat het een gheschacpen Enghel gheweest is
die aen Gedeon verscheen Iudic 6. van ghelycken aen
Manue Iudic 13. ende nochtang/ om dat die twee per-
soonen/ die aen Gedeon, ende Manue verschenen, Godt
ghenoemt worden/ ghy-lieden beslypt hier uyt dat
het gheene gheschapen Enghelen sijn gheweest/ so
houden 't wy dan niet Cyrilus, dat dit ghevolgh
niet en bestaet/ aenghesien dat hy de selbe/ die twee
persoenen die aen Gedeon, ende Manue sijn verschae-
nen/ seght gheschapen Enghelen gheweest te sijn/ al

hor-wel sy merter daet in de Schrifteuere den naeme
voeren van Godt, verbolghens/wanneer Cyillus een
contrarie besluyt heeft ghemaect/ wyp segghen/dat
hy de saecke wat hef:igh heeft op-ghenomen / om
dat hy handelde teghen ketters, nter te miu is ghe-
bieden in sijn gheheel van het een / ofte het ander te
houden/ aengesien dat hy naederhant contrarie aen
sijn voorgaende besluyt/ heeft gheleert.

Ten vierden. Pamelius, en seght niet dat dese ver-
klaeringhe voort-ghetomen is van de Simonianen,
Menandrianen, &c.

Peenius, Hilarius in Psalm. 113, is van het selve ghe-
voelen.

Ich hebbe alle de wercken van Hilarius dooz-blae-
dri/ ende niet kunnen vinden dat hy gheschreven
heeft op den hondert derhenden Psalm, ter contra-
rieten ghetomen zynde tot den 67. Psalm, hy springt
over tot den 118. sonder eenighe verklaringhen te
maerken op de Psalmen die daer tusshu zyn/ verbol-
gheng oock niet op den 113.

Peenius, Athanasius orat. 4. contra Arianos bevesticht dat
veelsint, ende noemt die ketters, de welcke dese placte
van een gheschaepen Engel willen verstaen hebben.

Antw. *Oit is knuyt onwaerachtigh/* dat Atha-
nasius op die placte seght datse ketters zyn/ de welcke
de bobben-ghestelde Schriftruer-placte verstaen van
een gheschaepen Engel, thoont my sijn epghen woord-
en: want ick en heb:et hy hem niet kunnen vinden:
Ick bekenne dat hy op den eenen kant seght dat hy
dooz den Engel, verstaet den Sone Gods, maer op den
anderen kant vnde ick dat hy terstont daer naer
seght / dat Iudic. 5. aen Gedcon eenen gheschaepen En-
gel verschenen is / als mede Iudic. 13. aen den Pa-
der van Sampson. Iae hy is van ghevoelen / dat
hei een Engel was / die sich in de doornhaghe ver-
hoonde aen Moyes: want hy seght: Godt sprack in
den Engel, de ghene diemel sagh was eenen Engel, maer
Godt sprack in hem: *Noch meer/ Epist. contra Arianos de*
sementia Dionysij, seght hy/ 't is sekter dat de Wet die Moy-
inghebracht heeft door de Engelen is verkondicht ghe-
weest,

weest, ende dat de gracie door JESUM Christum gheven is. Nu de argumenten/ die ghp-leyden voort om te thoonen dat Jacob niet een gheschapen Engod, maer Godt alleen aengheroepen heest/ Wilt ghy daock plaatse grijpen in de personen/ die aen Godt aen den Vader van Sampson, aen Moyses in de doop haghe/ ende op den bergh Sinai sijn verschenen/ en noch aens Athanasius houdt dat dese zijn gheschape En helen gheweest/ indien dan uwe argumenten volghens de redenighe Athanasij in dese verschijnselen niet en ghelden/ soo en gheldense dan oock niet in de aenroepinghe van Jacob.

Peenius. Van't selve ghevoelen is Chrysostomus Hom. 66. in Genesim, ende Procopius Gazaus in Gen. 48.

Antw. Mat Gazaus aengaet / sek en hebbt sijn Schriften niet eens willen naesien: want al hoe wel wy hem houden voort eenen goeden Schijpber soa ist noch aens dat wy eyghentlyk hem niet stellen in't ghetal der Oudt-Vaderen.

Wat Chrysostomus belanght Hom. 66. in Gen. Ich in weet niet/ of ghp wilt segghen/ dat hy die voorkopers houdt/ de welke segghen/dat Jacob een gheschape Engel heeft aengheroepen; oste wel dat hy alleen van ghevoelen is/ dat hier dooz den Engel moet verstaen worden/ den Sonc Gods.

Seght ghp het eerste? dat is openlyk valsche: want Chrysostomus en heeft niet een enchel woord daer van.

Seght ghp het tweede? soo over-tuyphe sek u den van contrarie niet de eygen woorden van den selven Heilighen Chrysostomus.

Eerst jerm. de A/cens. dom. seyd hy/ hoort wat Paulus seght: De vrouwen moeten het hooft ghedeckt hebben, om de Engelen: Ende wederom Jacob: den Engel seyd hy, my verlost heeft: ende wederom seght den selven Jacob: hebbe ghesien Heyr-leghers van Engelen: Want gheijc de duuyvels over al sijn om den vrede om verre te stoeten, soo heeft Godt tot onse bewaernisse Heyr-leghers van Engelen ghestelt, op dat door hare teghenwoordigheyd, de stoungheyd vande duuyvels ghebroken werde, &c.

Ten tweeden. *Hom. 7. de Laud. D. Pauli*: Paulum gaen
root, benden niet van menschen, maer van Enghelen: Want
indien aen de ghene die voor de ghemeyne welvaert niets en
doen, van den Heere Enghelen toeghelschickt zijn, ghelyck
een vande rechtveerdighe seght: *Den Enghel die my verlost
heeft van myne jonckheydt af*, hoe veel te meer aen de ghe-
ne, aen de welcke de sorghe vande heele werelde betrouwet
is?

Ten derden: *Hom. 4. in 1. ad Colos.* Nu sijn de Engh-
elen niet naer het gheral vande Nationen, maer naer het ghe-
tal der Gheloovighen: Waer uyt blijkt dat? Hoort wat
Christus seght: siet dat ghy gheen van dese cleyne en ver-
smaet: want hare Enghelen sien altijt het aensichte van mij-
nen Vader, die in de Hemelen is: want een jeder van de
gheloovighen heeft sijnen Enghel, ghelyck Jacob seght: *Den
Engel die my verlost heeft van myne jonckheydt*. Indien wy dan
Enghelen hebben, &c.

Ten vierden: *Hom. 22. ad Pop. Antioch.* Ghebeden sijn
nochtakelick, op dat wy onse voeten niet en stoeten aen
den steen, en dat den Enghel des Heeren ons verlosse, op
dat wy moghen segghen: *Den Enghel die my verlost heeft van
alle quaden*: Want de Enghelen beminnen, die haeren Hee-
re deninnen.

Wat dunkt u hier van? Hoort ghy niet dat Chry-
sostomus op vire verschepden plaetsen uyt-dzucke-
lyk seght/dat Jacob hier spreekt van een gheschaepen
Engel?

Perenius. Ende om niet veel op te haelen; Pererius selve
in Gm. 32. bekent, dat seer vele Oudt-Vaders, in dese, en
dierghelyck plaetsen, door den Enghel, Christum verstaen
hebben, ende van dit ghevoelen sijn ghevoest Iustinus, Tertullia-
nus, Ambrosius, Chrysostomus.

Antw. Pererius handelt daer niet van dien Enghel,
die Jacob heeft aengheroepen / maer van dien per-
soon die met Jacob gheworstelt heeft / ende van aue-
dere Goddelijke verschyninghen / ende openbae-
tinghen / die in't onde Testament / aen de Patriar-
chen / ende Propheten gheschiedt zijn / van dese sepe-
hy / dat Theodoretus, Iustinus, Tertullianus, Hilarius, Am-
brosius, Chrysostomus sijn van ghevoelen ghetweest / dat
sp

sy door den Sone Gods sijn gheschiedt : ghenomen
het wier soo ('t welch nochtang Pererius in bericht
den xampelen bondelijck weder leght) hier uyt
v ligt niet / dat door den Enghel, die Jacob aenroept
Christus moet verstaen worden : want ten i. van
spreckt hier noch van verclijninghe, noch van open-
baringhe, ten zp van de ghene die aen Jacob in Luza
gheschiedt is / van de welche schoon sy toestre-
den / dat het Godt waer gheweest / ten volghd dan
om niet / dat door den Enghel, die Jacob aenroept
Godt moet verstaen worden : want sy loochent
noch eeng / de wijle het tot noch toe niet bewesen
is / dat het den selven persoon is / die Jacob hier aen-
roept door dit woordcken Enghel, met den ghene
die aen hem in Luza verscheen / ofte niet hem had
gheworstelt.

Peenius Pag. 115. Wanneer daer P. Hazari dese uitlegging
gheverwerpt, soo wijckt hy af van de Vaders, en vervolg-
sich by de ketters.

Antw. Gheen van heeden : Hy en wijcket niet af van
de Oudt. Vaders : Want die ghp hier uyt Pererius cittert
namelijck Justinus, Tertullianus, Hilarius, Ambrosius, en
spreken hier van de aenroepinghe Jacobs niet/ maar
ofte van sijne wortelinghe, ofte van eenige verschij-
ninghen / die aen Abraham naemelijck / ende Moys
gheschiedt zijn. Cyrus, ende Athanasius, al hoe wel
sy van ghevoelen zijn / dat hier door den Enghel ber-
staen wordt den Sone Gods, soo ist nochtang / dat sy
in de openbaeringhen / (in de welche ghp-lieden
wilt / dat den Sone Gods soude verschenen zijn) daer
de houden dat een Enghel gheweest zp / verholghing
ghevoelen stelt / raeckende die voorsepde openba-
ringhen niet en ghelden / sy en ghelden oock niet
teghen ons / raeckende de aenroepinghe van Jacob
Ten lesten Chrysostomus houdt het niet my. P. Hazari
en vervoeght hem oock niet hy de ketters : want de
Vaders / hier van u gheciteert / dese verklaring
ghe die hy aen-neemt / heeft uyt-ghegheden doo-
kettersch.

Peenius. Oock sommige Paus ghesinde sijn hier ia met
os over een stemmende de Thologanten van Leuven in de
editie vanden Latynschen Bybel.

Antw. 't Magh wesen / maer sy spreken van dien
persoon / die met Jacob ghetoestelt heeft : bewijst
nu dat desen persoon die Jacob hier aenspreect een
selben is met den ghenen / die niet hem hadde ge-
woestelt: waer uyt blycht dat?

Peenius. Die woestelaer was den Sone Godis selve, gelijcke
blykt uyt den text.

Antw. Ich blijve daer by / dat desen Woestelaer,
teren is den selven gheweest / met den ghenen die
Jacob hier aenroept / ten zp dat my contrarie bewe-
st werde / 't welekt tot noch toe niet ghedaen is.
Hoe wel dan desen Woestelaer mocht Godt gheweest
ijn/ nochtans ten volght niet dat den Enghel, die Ja-
cob aenroept/ daerom Godt wag.

Plaatz Pag. 50. Job 5. 1. Roeft of daer jemant zy, die u
antwoerde, ende keert u tot jemant van de Heylighen.
Desen ter heest Partij veranderd/ stellende vraeghs
ghewijse. Roeft, salder jemant sijn die u antwoorde; Ende
tot wien van de Heylighen sult ghy u keeren?

Peenius Pag. 156. Roepen beteekent hier niet aenroepen,
maer namen, verbaelen, op/eggelen.

Antw. Ich en hebb' et oock niet ghenomen op:
Roepen, maer op het Keeren tot jemant van de Heyli-
ghen.

Peenius. Dat de vulgata, oft ghemeyne over- settinghe,
heest ghebiedender wijs, keert u tot jemant van de Heylighen,
dat wort in de Hebreusche tale uyt ghesproken vraghs
ghewijse: Tot wien van de Heylighen sult ghy u keeren? ghelyck
Anas Montanus dese plactic over-gheset heeft, dat is tot
niemand.

Antw. Ghelyck onse Vulgata, oft ghemeyne over-
settinghe heest / niet vraeghs ghewijse / maer toe-
stimmang ghewijse: Keert u tot jemant vande Heylighen.
Alsoo heest oock den Grecschen Text van de leventich
uytleggers: Roeft, offer jemant zy, die u sal hooren, ende
of ghy jemant van de Heylighen Engelen sien sult. Alsoo
heest dat uyt het Hebreusich over-gheset Sanctes Pagni-

nus, die aen Arias Montanus in dese taelc niet en moest
wijcken: Roeft nu, indiender jemant is die u antwoede,
ende keert u tot eenen van de Heylighen. Van ghelycken
heeft dit soo over-ghesetz uyt 't Heiligewisch Sebasianus
Munsterus, wieng woorden dese zyn/ in sijn ober-ste
tinghe ghedruckt te Basel by Michael Insingrinus, ende
Henricus Petri Anno 1546. Ick bidde u, roeft, indiender
misschien jemant is, die u antwoerde, en siet op jemant nu
den Heylighen.

Peenius. Door de Heylighen worden hier niet verstaen, En
ghelen, maer menschen, als blijkt uyt den Text.

Antw. 'Ten blijkt immers soo claeer uyt den 15
nter / ofte daer kunnen ten minsten twijfelaetig-
heden over vallen / aenghesten darter sijn die her-
contrarie verstaen / ghelyck uit den Bybel bekent N. 3
soo wenschte ick wel dat ghy my dit claeer uyt den
text wilde bewijzen.

Peenius. 'Ten kan uyt cap. 15. niet bewesen worden dat
door den name Heylighen altoos Enghelen verstaen worden,
de wille de Enghelen, en menschen heylighen gheseght
worden.

Antw. Ick en hebbe niet geseyt/dat dooz den na-
me Heylighen ALTOOS Enghelen verstaen worden:
maer ick hebbe gheseyt dat Job 15. v. 15 datt ghe-
seyt wordt: Siet, op sijne Heylighen en soude hy niver-
trouwen dooz de Heylighen daer verstaen worden de
Enghelen, hier in heb ick ghevolght de bemerkinge
van ure Bybel N. 24. Staet ghy my die bemerkinge
toe/ ofte niet?

Peenius Pag. 157. Hier en wort niet directelijck ghe-
delt van de bescherminghe der Enghelen, 't welck Bellarmijn
nochtans wilt.

Antw. Eer dit soo plat wierdt gheloochent / soa
moest eerst den heelen discours van Bellarmijn weder-
slept zyn ghetweest. Sijnen discours is desen: Roet
indiender jemant is, die u antwoerde, ende keert u tot jemant
van de Heylighen: Alwaer door den name Heylighen, by de
Enghelen verstaet, ghelyck den H. Augustinus dat verlaert in
de bemerkinghe op Job, de welcke oock dese woorden
Cap. 19. Ontfermt u mynder mijne vrienden, meynt ghelyck.

179
zijn van de Engelen, volghens 't ghescyt wort Cap. 33. indiender een Enghel uyt d'ysen waer voor hem sprekende, hy sal zyns onfermen, ende segghen, verloft hem. Ghelyck oock Cap. 17. als hy seyt: Siet onder syne heylighen en is niemant onveranderlyck: onder den name, Heylighen, worden de Enghelen verstaen.

Hier moest bewesen gheest zijn/ waer in desen dits-
cours komt te on:breken.

Penius. Indien die van't Pausdom, dit tot de aenroepinge der verstorven Heylyghen directelijcck willen brengen, so stellen wy daer teghen de eyghen leere van de ghene, die onderhaet bekennen, dat de aenroepinghe der Heylygen niet ghebruyckelijcck is gheweest in't oude Testament.

Antw. Indien ghp myn Victoria van Roomen Pag 51.
12. ende de woorden van Bellarminus wel gheconsidereen hadt / soo souwt ghp bewonden hebben / dat w
het niet op den verstorven Heylyghen hier neimen / maer
directelyk op de Enghelen: Maer teghen dan niet en
strijde / dat de aenroepinghe der verstorven Heylyghen in't
oude Testament niet ghebruyckelijck was. Want men
hose de Engelen wel aenroepen/ende nochtans niet
de Heylyghen.

Peenius. **Eliphael** en gheeft **Iob** hier gheenen heylsaem
raedt, hoe dat hy door de ghebeden tot **Gode**, ofte tot den
Heylyghen gherichtet, soude konaen verlichtinghe van sijn
Cruijs bekomen, maer veel meer heeft hy hem bitterlijck
vervolght, en met sijn ellenden ghespot, en daer uyt soec-
ken te besslyten, dat **Iob** niet heyligh was, noch Gode aen-
ghenaem.

Antw. Ghenomen/Eliphaz hadde met Job ghespot/ende ghesep't/ soo als gijn hier voor-grett/te weten/om dat ghy Gode niet aenghenaem , noch behaeghelyk zijt, daerom sijn u alle dese ellenden over ghekommen: Wanneer hy dan voordert seght: Keert u tot jemant van de Heylijghen, sae laet ons nu nemen dat hy noch vraghs-ghewijse ghesep'dt hebbe: Tot wien van de Heylijghen sul't gij u keeren? Want (sich spieke niet uwen Bybel N.3.) Niemant en sal de bescherminghe u ver sake willen aen-nemen, soo en heeft Eliphaz u anders ghesep'dt als: Aenghesien Job , dat guy Gode niet en behaeght ,

't welek ick wel mercke uyt uwe ellenden, soo en iser-
mant van de Heylighen, die uwe sake sal willen aen-bemu-
ttert u dan hy tot jemandt van de Heylighen/ in
siet of ghy sult verhoort worden: ofte tot wieva-
de Heylighen sult ghy u keeren, die uwe sake sal willen
aen-nemmen / aenghesien ghy Godt niet en behaghe-
dit is sommers de reden, die ghy my selfs by-ghast
hebt: waer upr ick maerke dit beslupt. Eliphaz segt
dat, darom Job niet en soude verhoort worden van
de Heylighen / om dat hy niet heyligh, noch Gode aen-
ghenaem was. Soo meynde van Eliphaz, à contrario dat
Job van de Heylighen soude verhoort gheweest zijn
indien hy heyligh / ende Gode aenghenaem hadde
gheweest: oft andersintg syne voorgaende reden
soude niet gheden: want Job soude hem dachtelijc
kennen antwoorden hebben: of ick heyligh / in
Gode aenghenaem ben, ofte niet / 't en doet niet
ter saecke: want even wel de Heylighen/hoedanigh
sy moch en wesen / en kunnen my noch hoozen/
noch voort spreken / noch helpen / de wylc sy haer
niet en hemoeien niet onse saecken / ende van ons
niet en wieren. Over sulchx of Eliphaz spronts ghe-
wys spreect / ofte niet / mijne argumenten die
blyven.

Peenius. Indien hy sprack van de aenroepinghe der Hey-
lighen, soo soudemen uyt dese woorden kunnen besloeten
dat oock de by ons levende menschen Religieuslyck aenge-
roepen moghen worden, om dat Eliphaz in't ghemeyn segt
Tot wein van de Heylighen sult ghy u keeren?

Antw. Iek hebbe boven ghezént dat dooz de Hey-
lighen hier verstaen worden de Enghelen / ghelych dat
voornamelyck blijkt upr den Griekschen text van de
seventig uytleggherg / ende upr andere schriften
plaetsen / die Bellarminus upr Augustino voorsiet / wat
komt ghy dan gheduerigh raezen van de Heylighen

Ten anderen / ten is soo vremt niet dat my reli-
giouselyck versoecken de ghebeden der lebende
wanneer wy alleenlyck opscicht hebben op harde-
ven naturelycke gaven.

Peenius. Indien Eliphaz sprack van de aenroepinghe of

Engelen, soo soude volghen datse te vergheefs, en sonder effect aengheroepen worden, om datse namelijck niet horen noch antwoorden.

Antw. 'Tis wat anders niet horen, en wat anders niet verhooren: Genen rechter kan wel de reuesten horen, daerom nochtang niet verhooren, ofte de selve niet tostemmen: Iae Godt selve / van den welcken het sekret is, dat hy onse ghebeden hoort, tijg nochtang sekret dat hy niet alle ghebeden verhoort, want dit en doet hy niet ten opsigte van groote sonders, ofte van menschen die hem niet aenghenaem sijn, want ghelyck uwen Bybel seght op Joan. 9. 31. N. 35. Godt en verhoort de sondaers niet. Item 1. Reg. 8. 18. Ghy sult wel tea dien daghe roepen, maer de Heere en sal u niet verhooren. Item Prov. 1. 28. Ghy sult my aenroepen, mar ick en sal u niet verhooren: Siet nu uwen Bybel op Job 5. N. 2. daer sult gy vinden/ dat men hier spreekt van verhooren. Dien volghenz; ick stemme u toe dat de aenroepinghe der Engelen te vergheefs soude sijn voor de ghene die Gode niet aenghenaem sijn, (ghelyck Eliphaz mepnde dat Job was) want die en verhoorende, noch en antwoordende niet: Maer sek looche dat dit oock plaetsche grijpt in de ghene / die Gode aenghenaem sijn, ende heyligen: ende alsoo en is het niet waer/ dat de Engelen absolutelijck te vergheefs soude aengheroepen worden: Want die en soude maer wesen (volghenz uwe eyghen reden / die ghy aen Eliphaz hebt toegheschreven) respectivelijck, ende ten opsigte van sommiche personen / naemelijck die Gode niet aenghenaem sijn / ende niet ten opsigte van alle.

Penius. Eliphaz thoont met sijn exemplel, dat men niet den Engelen, nochte den verstorven Heylighen, maer alleen God moet aenroepen: Want hy seght vers. 8. Dochick soude nae Godt soeken, ende tot Godt mijne spraecke richten, dat is, indien ick sulcke dinghen leedt, ick soude my tot Godt keeren door den ghebeden.

Antw. Eliphaz hadde te vozen ghezeigt v. 6. uyt het stof en komt het verdriet niet voort, noch de moeyte en spruyt niet uyt der aerde, dat is/ seght uwen Bybel N. 13.

De ooraken der menschelijcker ellenden en moer menne
soeken in het ydel gheval, ofte het vlieghende ongheluck,
ofte inden ordinaren loop van de nature: Maer moer menne
die soeken? in Godt/seght Eliphaz: want hy ist/ den
niete soet de gheachten der archilistighen v. 12. hy ist/ den
smerte aendoet, ende doorwont v. 18. Richt dan o Job
sprake tot Godt, ende bekent maer/ dat uwe ellenden
van Godt komen/ ende uwe tente sal in vrede sijn, v. 14.
Ec. Het mede en sluyt Eliphaz niet uyt de aentoepting
ghe der Engheleu, sae dat meer is/ hy en doet anders
niet / volghengs de bemerkinghe van uwen Bybel,
als de voorsichticheyt Godts stellen tegen het ydel ghe-
val. ofte vlieghende ongheluck, dan dat Job, syne ellenden
soude toeschryven aan Godt, ende niet aan het
ydel gheval.

Pecenius. En of schoon Eliphaz de aentoeptinghe der Heilighen als een raet aan Job hadde voor ghedraghen, daer uyt
en loude niet volghen, dat die te prijsen was, want men leet
nerghens dat Job desen raede ghevolgt heeft.

Antw. Indien Eliphaz de aentoeptinghe der Engheleu
als een raet heeft voorghezaghen aan Job, soo
beslypt Bellarminus hier uyt/ dat het van doen af een
ghewoonte moet gheweest sijn de Heiliche Enghe-
len te aentoepten: ende seet wel: want indien het
gheene ghewoonte en was/ soo heeft dan Eliphaz niet
Job ghespot/ sprekende van eene sake / die te begin
uoyt ghehoort / sae ongherijmt was volghengs uyt
segghen: Maer nu supponeert ghy hier / dat Eliphaz
met Job niet en heeft ghespot/ maect raede ghegeven
soo segghen wy noch eens / dat de aentoeptinghe der
Engheleu/ ten tijde van Job, moet eene ghewoonte
gheweest sijn / de welske daerom niet en last princi-
baer te sijn/ om dat men niet en leest / dat Job desen
raet ghevolgt heeft / want'e kan wesen dat hy
ghedaen heeft / alhoewel men het selve niet en leest
verhalben / om dat men vindt Cap. 42. dat hy sijn
ghebeden tot Godt heeft ghericht/hier uyt en volgh
niet/ dat hy niet en heeft op andere tyden de Enghe-
len aenghertoepen, ende ghenomen hy en hadde har-
den raet van Eliphaz niet ghevolgt; daerom en laet
eenighen

enighen raedt niet goet / ende p̄yssbaer te s̄ijn/
schoon hy van een ander niet ghevolght wort.

Peenius, pag. 158. Ghenomen het waer een ghewoonte
ghewest? is se daerom te prijen gheweest? een ghewoonte,
sonder, en teghen Godts ghebodt inghevoert, is een outheyt
van dwalinghe.

Antw. Een ghewoonte teghen het ghebodt Godts inghe-
voert is eene dwalinghe, dat is waer: Een ghewoonte in-
gevoert sonder het ghebodt Godts, is eene dwalinghe, dat
is onwaerachtigh; want andersing soudt ghylleden
moeten dwelen wanpeert ghy den sondagh vyert in
de plaetse van den Sabbath / ende wanneer ghylle-
den het elste Capittel van den eersten b̄yf tot die van
Corinchiën, hoorleest in't Nachtmael Ec. dit en sult gp
mp niet toestemmen / soo is dan dese propositie in't
ghemeen ghenomen / onwaerachtigh / te weten/
dat een ghewoonte sonder het ghebodt Godts inghevoert
een dwalinghe is.

Peenius. Beda in Job en heeft hier niet kunnen vinden
voor de aenroepinghe der Heylighen, hoe wel hy dit vers by-
sonderlyk heeft overweghen.

Antw. Ten eersten Beda heeft dese Schrifstuer-plaetse
niet vraeghs ghewijse ghelyck uwen texti heeft / maar
toekommens ghewijse voorghestelt/ ghelyck w̄p doen.

Ten tweeden, hy verstaet het oock van de Enghelen,
ghelyck w̄p.

Ten derden, hy supposeert dat de Enghelen wel
kounen houzen/ t̄g. jene Job segghen sal / want hy
segt: Roep dan, indien ghy yemant kont vinden, die u an-
ders sal segghen: keert u tot eene van de Heylige menschen,
of van de Enghelen: Niemand van haer en sal u anders seggen
als ick.

Ten vierden, Dat Beda hier npt niet en beslupt de
aenroepinghe der Enghelen/ ofte der Heilighen/ en
is niet wonder / want daer loert en vielen t'sijn
ijoe in de Kercke gheene disputen / ofte / soo jaē / de
wijle hy hier teghen niemandt en disputeert / soo en
is niet wonder / dat hy hier npt gheen beslupt en
trecht van de aenroepinghe der Heilighen / ofte der
Enghelen.

Peenius Olympiodorus verstaet door den Heylige, de luyt
maer van hare aenroeping en voegt hy niet e woont dach-

Antw. Met de e twee, Beda, ende Olympiodorus di-
strect ghy noch meer on e opinie / dat niet doort
Heylighen, verstaen moet de Enghelen: Nu antwo-
de ick 'tselue van Olympiodorus, dat ick hebbe gheau-
woordt van Beda, te weten / dat de aenroepinghe der
Heylighen op de ijden van Olympiodorus, soob
ghescreft wasp by de Catholijcken / dat niemand dat
over dispn eerde / of twijfledde

Peenius, Mercerus, en Vatablus, twee Professoren van
rijs, leggen het aldus uit: Noem yemand van de Engelen
roept hem aan, sal oock de minste van hen u antwoorden, u niet
sijn voorde, en aensprake verweerdighen? Ghy salt want
niemand vinden

Antw. Jimmers dese three bevestighen wedderom
onse opinie dat doort de Heylighen, hier verstaen wer-
den / de Enghelen: ten anderen: Sy bevestighen hier
oock harre aenroepinghe, want alhoewel sy seggen
dat niemand van de Enghelen aan Job soude ant-
woorden / oste hem gheweerdighen niet haette aen-
sprake / hier wurde en staeten sy niet om verre / genen
sy te dozen ghezeigt hebben / te weten: Noem yemand
van d. Enghelen, ende roept hem aan: Want het staet wel
saemend dat men de Enghelen aenroept / ende nochtans
niet verhoort werde / namechich waner de
per son die haer aenroept / noch heyligh, noch Gode
aenghenacm is, ghelyck Eliphaz, soo als ghy boven ge-
zeigt hebt / mynde dat Job was.

Wat Mercerus aengaet / segghende dat ick dese
plaets tot de aenroepinghe der verstorven Heylighen
niet kan ghebracht warden: ick ben van de selue
opi nie met hem / want ick / noch Bellarminus, en heb-
ben dit ghepast directelick op de aenroepinghe der afge-
storven Heylighen, maer op de aenroepinghe der Engelen
oock liebet van sich te keeren tot de Enghelen
twelekt Mercerus mede wile hebben / soo als blijkt
uit sijne voorgaende woorden / want al hoe wel hy
seghe / dat dit reue bespottinghe van Eliphaz is / ick heb
be boven verhoont dat oock dese bespottinghe /

die

dien het een is/ niet en belet / dat men hier handele
van de aenroepinghe der Enghelen.

Peenius. Pag. 159. De uytlegginghe Augustini heeft
Corn. Hazart (sich verlatende op Bellarmijn) op sijn Jesuys
niet ter goeder trouw ghe-allegueert

Anw. Noch ick en hebbe my verlaeten op Bellar-
mijn, noch voort ghegaen op sijn Jesuys, (dat is on-
trouwelijck / soo ghy seght) want als ick niet ter
goeder trouw en soude allegueren / dan soude ick
voortgaen op sijn Geusch-Predikants; de sake sal hier
haer selven uytwijsen / als my sulle ghevoer hib-
ben/ hoe gipp de Woorden Augustini citeert.

Peenius By Augustinum sijn slechts dese woorden: *Roepe
doch aen, of u jemant sal antwoorden: want den ghenen wort ghe-
antwoort, die reyn van herten sijn.*

Anw. Hier ghy wel / dat ick wel hebbe ghesepdt
dat het is op sijn Geusch-Predikants niet ter goeder
trouwe de sprekken der Vaderen te allegueren /
Want blijven nu de volghende woorden van Augusti-
nos, die hy samen knoopt niet de booz-gaende? Aen-
toeps sepi hy/ of u jemant sal antwoorden: want den ghe-
nen wort gheantwoort die reyn van herten sijn. Indien
ik hem vraghe / wie sijn die/ de welche niet en sul-
len antwoorden? Hy antwoordt: de Enghelen:Want
soo sepi hy boozdery: De gramschap doodt den dwaesen,
dat is, als hy niet en denckt dat hy soo onfuyver voor Godt
is, dat de Engelen, als hy aenroeft, haer niet geweerdighen
te antwoorden, ofte haer te verthoonen: want die dit niet
en denckt die wort dwaes, ende wort van de onredelijcke
gramschap gerloot, of daerom en can den dwaesen de Engh-
elen noch hooren, noch sien, om dat hy van gramschap ghe-
doedi is.

Wat seght ghy nu? moet gy niet bekennen dat gy
hier niet ter goeder trouwe en zyt voort-ghegaen?
moet gy noch niet bekennen dat Augustinus, dese plaet-
se ontrouwelijck verstaet van de Engelen? dat is al /
dat ick / ende Bellarminus geseyt hebben: soo moet gy
hier hervrepen 't ghene ghy my valscherlyck hebt te
laste gheleght / namentlych dat ick de uytlegginghe
Augustini niet ter goeder trouwe en hebbe ghealle-
gueert/

gucert / ende de beschuldinghe die ghy de Jesuus
hebt te laste ghelept / valt op uwen epgen kop.

Peenius. Augustinus en maeckt selve niet veel werks van
die annotationen op Job lib. 2. Retract. Cap. 13

Antw. **T**is waer / maer eben-wel en haumen niet
vinden / dat hy her-toepen heeft / t'gene hy hier be-
reue gheseyt heeft.

Om dit te sluyten / dat hter dooz de Heylighen ber-
staen woorden de Enghelen, dit seght wurdzuechelyc
den Griekschen Text, dit hout oock Origenes hy Iu-
nus, Polychronius in Catena, Philippus Beda, Olympiodorus,
den H. Thomas, Mercerus, Vatablus, Lyraus, ten lessem
den H. Augustinus, die oock op dese woorden Job. 13.
Ontfermt u mynder mynne vrienden, seght: T'schijnt dat in
de Enghelen vraeght, op dat sy voor hem smeeken, of in
de Heylighen, op dat sy voor den boetweertighen bidden.

Hazard pag. 52. Job 33. 23. **I**sser een Enghel sprekende van
hem, een uyt duysent, soo sal hy hem ghenadigh syn, en seggen,
verlost hem: **H**oo is dan de aentoepinghe der Enghel-
len gebruycke! **H**ic geweest.

Peenius. Arias Montanus, ende Pineda hebben aengte-
reekent, dat in t'Hebreeusche niet en staet, een Enghel sprekende
voor hem, ghelyc de Latynsche oversettinghe heeft, als
of een Enghel gheseght wierde voor ons te sprekken, ende
te bidden, maer tot hem, ofte by hem: **S**oo en wert dan dat
niet ghehandelt van een Engel biddende voor den mensche,
maer van een ghesante, of dienaer Godts, die sijnen wille up-
leghet, ende verlaert.

Antw. Sanctes Pagnius, ende Vatablus hebben dit mit-
te overgheset upt de Hebreeuwische tale / in de welke
sy boven de andere hebben uyt-gesteken / ende con-
weten niet te spreken van eenighen Ghelant in t'gho-
meen / maer alleen han eenen Enghel?

Wat Pineda behaugh: **t**is onwachrachtigh / dat hy
seght dat in t'Hebreeuwisch niet en staet / een Engel
sprekende Et. hy seght alleen / dat oock een Prophete
in de Schrifture somij: **g**een Enghel genoemt wort
maer hy voeght'er hy: Vereylicht daerom dese Schrift-
tuer-plaetse datmen die verstaen van een mensch, om diew
dat den naem, Enghel, in de H. Schrift somwijlen van een
mensch.

mensch wort gheseyt? sullen wy daerom te niete doen het
ghene schier alle de uytlegghers met eenne aldermeeste toe-
stemminghe segghen te moeten verstaen worden van een
waerachtigen Enghel? Hier ist immersg soo klaer als
den dagh dat Peenius bedrogen heeft/ als hy Pineda tot
sijn voordeel genomen heeft/ daer ic hem gantsche-
lijck teghen is.

Peenius. Al staet in de Latynsche oversettinghe *een Enghel*,
nochtans in t'Hebreewsch is een *woort* het welck in t'ghe-
men beteekent, een *Ghesant*, een *tusschen-Bode*, en wert al-
leen niet de Engelen, maer oock de menschen toegeschreven,
soo den politiecken *Ghesanten* Gen. 32. 1. 1. Reg. 19. 1. als de
Propheten ende dienaren des Woorts: Malach. 2. 7. ende 3. 1.
soo dat hier moet verstaen worden een *Prophete*, ofte een *die-
naer des Woorts*.

Antw. *Dit is immersg eene vremde/ ende wonder-
lijke maniere van redenen/ uyt vijf/ of ses. Sc. ris-
tuer-plaetsen/ die hondelijck kunnen beantwoort
woorden/ te crecken een bestuigt/ sonder de minste re-
den te hebben/ teghen meer als twee-hondert/ ende
beertigh klare Schriftuer-plaetsen. Ghy seght dan/
dat hier niet eenen Engl, maer een Prophete, ofte Die-
naer des Woorts moet verstaen woorden/ om dat dit
optwee Schriftuer-plaetsen (want ghy en stelt er
maer twee hoor) soo ghenomen woort: Laet ons nu
dese Schriftuer-plaetsen ondersoeken.*

De eerste is Malach 2. 7. Hier vindt ick dat gheseyt
woort: *Uyt den mont des Priesters sal'men de Wet locken*,
want hy is een Engel des Heeren. *De sake wijsst hier haer*
*selben uyt/ dat dit woordetken/ Enghel, ou-epgent-
lijck/ ofte niet van eenen Hemelschen Gheest moet*
*ghenomen worden/ want t'woort duidelijck toeghe-
egent aen den Priester/ vanden welcken men seker*
is/ dat het een mensch is.

De tweede staet Malach. 3. 1. daer gheseyt woort: *Siet*
ick sende mijnen Enghel: *Op syn wel versekert uyt*
Matth. 11. o. Marcii 1. 2. Luc 1. 76. dat dit moet verstaen
*woorden van Joannes den Dooper, ende soo op verse-
ker sijn dat Joannes niet eenen Hemelschen Gheest/*
maer eenen mensch was/ want ghelycker staet Iordan.

1. 6. Daer

1. 6. Daer was een mensche van Godt gesonden, wiens me was Ioannes, soo sijn my oock ten volle versekend dat hier het woordetken Enghel wanneer her toegeeghent wort aan Joannes, moet verstaen wort niet van eenen Hemelschen Gheest, maer van enen mensche.

By dese twee voorgaende Schrifturen voeghent uyt myn eghen selven / noch t'wee of drey soodanige Schrifstuer-plaetsen / die ick gheciteert binde in myn Bijbel op Malach. 2. 7.

De eerste is Hagg. 1. 3 daer ghelept wort: Het wort des Heeren gheschiede door den dienst der Propheten Haggai. **Wij**st wederom myn selven uyt / dat Haggai geenen Hemelschen Gheest en was.

De tweede. Hagg. 1. 13. Doe sprack Haggai den Bode des Heeren. **Was** besen Bode, Haggaeus? soo ist den so blaer als den dagh / dat hier niet eenen Engel, maer een mensch moet verstaen worden.

De derde. 2. Corinth. 10. Daer Paulus seght: Wij sijn ghesanten Godts, hy spreekt van myn eghen selven / so spreekt hy dan dypdelijck / ende openlijck van eenen mensch.

Wat nu die twee Schrifturen aengaet / die ghevoystelt / om te toonen dat dooz het woordetken Engel oock verstaen woorden Politieke gesanten, en dor hier niet te propooste.

Ten eersten, om dat ik Gen. 2. 1. binde datmen han waerachryge Enghelen spreekt / soo myn Bijbel selve bekent N. 2. ende 1. Reg. 19. 2. wort niet anders ghelept / als dat Izabel eenen Bode ghesonden heeft van Eliam, t'ig' icker dat Izabel geenen Hemelschen Gheest tot hem ghehouden en heeft.

Ten tweeden, om dat ghy hier door het woordetken Enghel, niet en wist verstaen hebben eenen Politieke Ghelant, maer eenen Profeet, oft dienact des Woort.

Dese driele lesse Schrifstuer-plaetsen dan / en de men hier niet te propooste / de vijf andere worten haer elben uyt datmen daer niet en spreekt van enen Hemelschen Gheest, maer van eenen mensche. **Want** myn nu eengs / dat het t' selde is van dese Schrifstuer-plaetsen.

plaetse van de welke wy hier disputeren/ toont dat sy soos haer selven upwijst/ dat men haer nootsake-lyk door het woorddeken/ Engel, moet verstaen/ een Prophet, ofte dienaer des Woorts.

Eindelyk / mercht ons uw bondsch argument. Gy bekent dat dit woorddeken Engel, in 't Hebreeusche Malach, in 't gheimeen bereeckent niet alleen Enghelen, maer oock Propheten, ende Politische Dienaren, en dan bespuigd aldus/ soo moet hier dan verstaen worden, een Prophet: wie hoorde sijn leven soo argumenteren?

Penius, Pag. 160. In 't Hebreeusche is een woort, t'welck niet beteekent een *Voor sprake* naer een *wyt. leggher*, een *Tael man*.

Antw. Hier uyt en volghet even wel niet/ dat hier door den Engels, nootsakelijck een mensch moet verstaen worden/ ende niet eenen Hemelschen Geest. Want ghenomen hier wort ghesproken van een uitleggher t'sp by Godt, t'sp by de menschen; dit doen de Enghels so wel als de menschen. Job. I. 6. ende Zacharie I. 11. homen de Engelen hy Godt om hem bericht te doen hoe het over alinde werelt toeginck. Ghelyck uwen Bijbel hier bemerkt N. 29. Nu dat de Enghelen, den wille Godts uitleggen aan de menschen, dat blijkt in Loth, en menige andere; tot hier toe en is het dan niet klar/ dat hier door den Engels een Prophet, ofte Dienaar des Woorts moet verstaen worden.

Penius. De Engels wert niet gheskecht een uitleggher by Godt, maer by den mensche selve.

Antw. Laet ons dit oock soog nemen/ t'en volghet noch niet/ dat men hier niet en spreekt van eenen waerachtigen Engels, ofte Hemelschen Geest.

Penius. Ofwy schoon nyt overvloet toestonden dat van de Enghelen ghesproken wiert, soo en soude nochtans hare Religieuse aenroepinghe noch niet bewesen sijn; want daer soude ghesproken worden van haren dienst, welcken Godt gheduycket in sijnen wille den mensche te verkondigen, ende harre bekeeringhe te vervoorden, waer uyt hare Religieuse aenroepinghe gheensins besloten kan worden.

Antw. Indien gy hier uyt niet besloten wilt heb bende aenroepinghe der Engelen, stemt ons inaer toe dat

Den Hollandschen
dat sy Godt bidden voor onse nooden oock in the
sonder: Want den Enghel bidt hier tot Godt / dat
hy den mensche verlossen wil/ seggende: Verlosten
dat hy in t' verderf niet neder-dale.

Diven Bijbel, N. 48. seght wel / dat ter contrarie
dese woorden van Godt selve ghezeigt woeden tot den
Enghel, maer dit soude ick gheerae bewezen sien op
den text selve. Ten anderen ghenomen / dit waren
de woorden van Godt tot den Enghel, soo belast van
Godt aen den Enghel dat hy den mensche soude ver-
lossen; soo komt dan de questie wederom / waaron
dat die mensche soo wel de bystand van desen Eng-
helin versoeken en mach om dooz sijn dienst be-
lost te worden / ghelyckmen het selve mach doerten
opsciche van lebende menschen? Indien ghy seght
dat het eerste is / Godlijcke eere aen den Enghel bewi-
sen / H. t tweede is; dat heb ick boven meer-ma-
wederlept / ende bewijzen vereyscht / dat de aenno-
pinghe der Enghelen niet gheschieden en kan sonder
Godlijcke eere.

Peenius. Gregorius Magnus lib. 24. Moral. Cap. 2. Glos-
ordinaria, Berno Augiensis, die geleest heeft in de elfde cen-
tre, ende Hugo Cardinalis hoc loco, verstaen dese woorden van
Christo dien Enghel des grooten Raets.

Antw. Aengaende Gregorius Magnus, daer van sal-
len wij dadelijck spreken; de andere dyp / laet ick in
haer gheheel / om dat ick niet uw egen wapen
kan bewijzen / dat hier niet verstaen en kan worden
Christus. Want als ghy-Iteden op sommige Schrif-
tuer-plaetsen / dooz den Engel des Heeren verstaet den
Sone Gods, dat besluupt ghy hier upp; ofte om dat he
Iehova genoemt wort / ofte om dat hem enige wer-
ken toegheschreven woeden / die Godt alleen egen
sijn / ofte om datmen hem bewijst de ware aenbui-
ddinghe: Desen Enghelen wort hier noch lehnen
ghenoemt / noch hem en wort niet aengheheten de
ware aenbuddinghe / noch toe-gheschreven eenige
wercken / die Godt alleen egen sijn / soo en moet
hier dan niet verstaen woeden den Sone Gods.

Peenius. Die van t' Pausdom en kunnen dese uyt-legging
me

niet verwerpen, om de autoriteyt van *Gregorius Magnus*,
Paus van Roomen soo laetse bekennen dat de aenroepinghe
der Enghelen uyt dese plaetsc niet kan claelijck bewesen
worden.

Antw. *Gregorius Magnus* en heeft dit niet uytgespro-
ken in qualiteyt van Paus van Roomen, maer van een
particulier Leeraer, niter als een stück rakende het Geloof,
maer als zijn besondere ghevoelen. *Poozders* / soo most
ghp hier op ghemerckt hebben / dat den H. *Gregorius*
schrÿvende op *Job*, niet den Letterlijcken siu bande
woorden / maer alleen den sedelijcken heeft opgheno-
men / noemende daerom dese syne *Schriften Moralia*,
of sedelijcke uylegginghen op *Job*. Nu / uyt sedelijke ver-
klaeringhen, en kan men geen argument trekken / tot
bevestinghe van eenighe gheloofsg-stucken.

HET VII. CAPITTEL.

Schrifturen des nieuween Testaments
raeckende het eeren ende aenroe-
pen der Enghelen, worden teghen
de beant-woordingen van *Peenius*,
verdedicht.

Hazart. Pag. 65.

A *Poc. I. 4. 5.* Joannes den seven gemeynten die in Asten
sijn: Ghenade sy u, ende vrede van hem, die is, en die
was, en die komen sal, en van de seven Gheesten die voor si-
nen throon sijn, en van Iesu Christo, die de ghetrouwé ghe-
turgie is: Alwaer Joannes voorz den gheloobighen in
Asten bidt een Gheestelijck goet / namelyck genade/
ende vrede / niet alleen van Godt / ende Christo, maer
oock van de Engelen: soo aenvoert hy dan niet als
leen Gode / ende Christum, maer oock de Engelen.
Peenius.